

TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU'DAKİ “BÖLGESEL GÜÇ” POTANSİYELİNE İLİŞKİN AMPİRİK BİR İNCELEME

Mustafa KUTLAY*
Osman Bahadır DİNÇER**

Özet

Son dönem Türk dış politikası aktivizminin mahiyeti ve sonuçları üzerine yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik gücünün potansiyeli ve limitleri dış politikaya ilişkin akademik literatürün merkezi konularından biri haline gelmiştir. Bu çalışmada Türkiye'nin “bölgesel güç” potansiyeli, ilgili kavramsal çerçeve ekseninde incelenmiş, bu kapsamda Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik diplomatik, ekonomik ve yumuşak gücü ampirik bir incelemenin konusu yapılmıştır. Çalışmanın temel bulgusu, Türkiye'nin potansiyel bir bölgesel güç olduğu ancak “düzen kurucu aktör” ya da “merkez ülke” gibi kavramların Ortadoğu bölgesinin politik ekonomi zemininde karşılığının henüz bulunmadığı yönündedir. Bu kapsamda çalışmanın temel argümanı, Türkiye'nin “bölgesel güç” arzusunu temellendirmek yönünde kapasite artırımına ağırlık vermek zorunda olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, Bölgesel Güç, Düzen Kurucu Aktör, Merkez Ülke, Bölgesel Güç İllüzyonu, Kapasite Artırımı

AN EMPIRICAL ANALYSIS ON TURKEY'S “REGIONAL POWER” POTENTIAL IN THE MIDDLE EAST

Abstract

Intense discussions are being held over the character and consequences of the recent proactivism in Turkish foreign policy. Especially the potential and limits of Turkey's regional power towards Middle East has become one of the central topics of academic literature. In this study, Turkey's “regional power” potential is analyzed in related conceptual axis and Turkey's diplomatic, economic and soft power capabilities towards Middle East had been made the subject of an empirical analysis within this context. Main finding of the study indicates that Turkey is a potential regional power. However, concepts like “order establishing actor” or “central state” have not had a political economy ground in the Middle East region yet. In this context, the main argument of the study is that Turkey has to concentrate on increasing its capacity in the direction of grounding its desire of “regional power.”

Keywords: Turkey's Policy towards Middle East, Regional Power, Order Establishing Actor, Central State, Illusion of Regional Power, Capacity Enhancement

* Koç Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

** Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 6, Sayı 2, 2012

Giriş

Son on yılda Türkiye'nin geçirmiş olduğu politik ekonomi dönüşümü pek çok uzmanın ilgisini çekmektedir. Söz konusu kapsamlı dönüşüme paralel biçimde Türk dış politikasındaki aktivizm de konunun uzmanları açısından yeni araştırma konularını, soru(n)ları ve meydan okumaları beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerinde statükocu ve müdahaleden uzak tutumunun yerine ikame edilen aktif ve ön-alıcı dış politika felsefesi, kimi akademisyenlerin tabiriyle “yeni bir statü talebine” tekabül etmektedir.¹ Başta Ahmet Davutoğlu olmak üzere, dış politika yapıcılarını açık biçimde, Türkiye'nin komşularıyla olan ilişkilerinde ve Doğu-Batı diyalektiğinde on yıl öncesine kadar icra etmekte olduğu rolden memnuniyetsizliklerini dile getirmekte, merkezinde Ankara'nın yer aldığı alternatif jeopolitik ve jeokültürel bir imgelem ekseninde politika üretmeye çalışmaktadırlar.² Bu imgelemin merkezinde Ortadoğu coğrafyası bulunurken, son dönem dış politika aktivizminin nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin tartışmaların odak noktasında ise Türkiye'nin kapasitesi sorunsalı yer almaktadır. Bu bağlamda son on yılda Türkiye'nin bölgesel güç kapasitesini ve küresel etkinliğini artırma adına gayret sarf ettiği fark edilen bir vakadır ancak özellikle son bir yılda, Türk dış politikasında belli noktalarda “beklenti-kabiliyet açığının” oluştuğu da görülmektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikasına ilişkin süregelen tartışmaların özünde yatan, talep ettiği yeni statüyü elde edebilecek gücünün olup olmadığıdır. Bu tartışmada, kesin hatlarla birbirinden ayrılmamakla birlikte, iki kutbu belirlememize imkân tanıyacak derecede akademik literatürün oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu kutuplardan birini Türkiye'nin “merkez ülke” olduğu ya da “düzen kurucu aktör” konumuna yükseldiği yönündeki tezler oluşturmaktadır ki bu tezler mevcut iktidarın ilgili dış politika kadroları tarafından resmi düzlemde savunulmaktadır.³ Buna göre Türkiye, bölgesel bir barış, istikrar ve refahın artışına katkı sağlamak adına aktif tutum takınmakta, “yeni bir dünyanın kurulduğu” kriz-temelli geçiş döneminde, “tarihin akışında düzen kurucu rolü ile kendini doğru bir pozisyonda konumlandır[maktadır].”⁴ Diğer kutupta ise Türkiye'nin “bölgesel güç illüzyonu” içinde olduğu yönünde görüşler üretil-

¹Ersel Aydın, “Bölgesel Güç Olmak ve Türk Dış Politikasında Yön Arayışları”, içinde Bahadır Dinçer ve diğerleri (ed.), *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*, USAK Yayınları, Ankara, 2010, s. 58.

²Şaban Kardaş, “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 5, Sayı 2, 2011, ss. 19-42. Ayrıca bkz: Erşad Hürmüzlü, “Türkiye Batı ile Doğu Arasında Bir Köprü Değil Bizatihi Bir Merkezdir”, içinde Habibe Özdal ve diğerleri (ed.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası 4*, USAK Yayınları, Ankara, 2011, ss. 157-171.

³Suat Kınıklıoğlu, “Dış Politika Yapımında da İcraatında da Dönüşüm Var”, içinde Özdal ve diğerleri, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası 4*, ss. 243-4; İdris Bal, “Türkiye Kabuğuna Çekilerek Çevresindeki Sorunlardan Uzak Duramaz”, içinde Özdal ve diğerleri, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası 3*, USAK Yayınları, Ankara, 2010, s. 50.

⁴Bülent Aras, “Düzen Kurucu Aktör”, *Sabah*, 30 Eylül 2009.

mekte, hatta Davutoğlu'nun inşacı ve icracısı olduğu perspektifin “fantastik fikirler” bütünü olduğuna dair çıkarımlarda bulunmaktadır.⁵ Buna göre Türkiye, ekonomik kısıtları, iç siyasal sistemindeki kutuplaşmaları ve uluslararası sistemdeki diğer oyuncularla arasındaki çıkar çatışmalarını yeterince dikkate almayarak, “gücünün üzerinde vurmaya çalışan bir boksör misali” kapasitesini aşan düzeyde dış politika aktivizmine girmiştir.⁶

Türk dış politikasının Ortadoğu'daki etkinliğine yönelik her iki yaklaşım da özünde “güç” tartışmalarına odaklanmakta, Türkiye'nin Ortadoğu'daki kapasitesine ilişkin farklı çıkarım ve projeksiyonlarda bulunmaktadır. Temeldeki bu farklılığa rağmen, konuya ilişkin akademik çalışmaların neredeyse tümünün ittifak ettiği nokta, Türkiye'nin yeni statü talebinde bulunduğuudur. Fakat bu statü talebini realize edecek siyasal, ekonomik, kültürel araçlara ve beşeri unsurlara sahip olup olmadığı yoğun tartışma konusudur. Bu noktada, mevcut yazında konuya ilişkin boşluk olduğu görülmektedir. Zira “güç” konusuna özel vurgu yapılmakla birlikte, Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki “kapasite açığını” ölçmek adına kapsamlı bir araştırmaya girilmemiştir. Bu çalışmanın amacı literatürdeki bu boşluktan hareketle tartışmalara kısmen katkı sağlamaktır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde “güç” ve “bölgesel güç” kavramlarının parametreleri mevcut literatüre atıfla tartışılacak, ikinci bölümünde bu parametreler ekseninde Türkiye'nin Ortadoğu'daki gücünün ampirik analizi yapılmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise, analizden elde edilen bulgular çerçevesinde Türkiye'nin kapasite artırımına ilişkin politika önerilerinde bulunulacaktır.

I. “Güç” ve “Bölgesel Güç” Tartışmaları: Kavramsal Çerçeve

“Güç” kavramı ve “bölgesel güç” tartışmaları, devletlerin dış politika etkinliklerinin ölçülmesi açısından belirleyici öneme sahiptir. Her ne kadar, “güç” kavramının genel olarak siyaset biliminde, özelden ise uluslararası ilişkiler disiplininde merkezi bir kavram olduğu değişik yaklaşımlarla kabul edilse de kavramın çerçevesinin nasıl çizileceği ve daha önemlisi ampirik bir analizin değişkeni haline nasıl getirilebileceği yoğun metodolojik ve teorik tartışmaların konusudur.⁷ Bu çalışma kapsamında konuya ilişkin literatür, “güç” kavramının farklı boyutlarına yapılan vurgu açısından üç temel kategoride ele alınacaktır.⁸

---

⁵Bu ifadelerin yer aldığı çalışmalar için sırasıyla bk. İlhan Uzgel, “Türk Dış Politikasında Bölgesel Güç İllüzyonu”, içinde Dinçer ve diğerleri (ed.), *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası*, ss. 61-66; İlhan Uzgel, “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, içinde İlhan Uzgel ve Bülent Duru (ed.), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Phoenix yayımları, Ankara, 2010, s. 362.

⁶Morton Abramowitz ve Henry J. Barkey, “Turkey’s Transformers: The AKP Sees Big”, *Foreign Affairs*, Cilt. 88, Sayı. 6, 2009, ss. 126-127.

⁷John A. Vasquez, *The Power of Power Politics: From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998; Mark Haugaard, “Power: A ‘Family Resem-

Realist Yaklaşımlar: Gücün Maddiliği ve İlişkiselliği

“Güç” kavramının birinci boyutunu realist yaklaşımın çizdiği çerçeve ekseninde incelemek mümkündür. Uluslararası ilişkiler disiplininin kurulduğu andan itibaren hakim paradigmalardan biri ve hatta disiplinde belirleyici yaklaşım haline gelen Realist paradigma, “güç” kavramı üzerine yürütülen disiplin-içi tartışmalarda özellikle Soğuk Savaş’ın bitişine kadarki dönemde alandaki kavramsal ufku belirleyen temel yaklaşım olmuştur.⁹ Realist teori, Edward Carr’ın uyarısını dikkate alarak, gücün uluslararası politikada ihmal edilmemesi gereken bir kavram olduğunu her dönemde vurgulamış,¹⁰ hatta Hans Morgenthau, uluslararası politikayı “güç ekseninde belirlenen çıkar alanı” olarak tanımlamıştır.¹¹ Realist yaklaşımın güç tanımı, ünlü siyaset bilimci Robert Dahl’ın kavramsallaştırmasına dayanmaktadır. Buna göre “güç, A’nın B üzerinde, B’nin kendi iradesiyle yapmayacağı şeyi B’ye yaptırabilme” kapasitesidir.¹² Güç kavramına *ilişkisel* bir yaklaşım getiren Realist paradigma, gücün belirleyicileri olarak (i) askeri ve daha az önemli olmak üzere (ii) ekonomik parametreleri dikkate almaktadır. Buna göre anarşik bir uluslararası sistemde, devletlerin gücünü askeri kapasiteleri belirlemede, Gilpin gibi Realist politik ekonomistlerce ise ekonomi de gücün parametreleri arasında değerlendirilmektedir.¹³

Liberal Yaklaşımlar: Gücün Maddi Olmayan Unsurları

“Güç” kavramının ikinci boyutunu, hem değişen uluslararası sistemin yeni perspektifleri analiz kümesine dâhil etmeyi zorunlu hale getirmesi hem de Realist teorinin sadece maddi kapasite araçlarını, onları da sınırlı bir şekilde, dikkate alan kısıtlayıcı yaklaşımının sonucunda bir tepki olarak ortaya çıkan liberal karşılıklı bağımlılık teorileri ekseninde incelemek mümkündür.¹⁴ Soğuk

---

blance’ Concept”, *European Journal of Cultural Studies*, Cilt 13, Sayı 4, 2010, ss. 419-438.

⁸ Bu çalışmada “güç” kavramı uluslararası ilişkiler disiplininin çerçevesinde kalınarak, o da dış politika analizi bağlamında, tartışılacak, siyaset biliminin alanına girilmeyecektir. Ancak belirtmek gerekir ki uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi pek çok konuda olduğu gibi “güç” tartışmalarında da iç içe geçmiştir ve uluslararası ilişkiler disiplininin konuya ilişkin kullandığı kavramsal düzeneklerin büyük kısmı kaynağını siyaset biliminden almıştır.

⁹ John Vasquez, önemli çalışmasında, güç kavramının uluslararası ilişkiler disiplininin temel tartışmalarından biri olduğunu göstermiş, realizmin alandaki hâkim pozisyonunu güç kavramı hakkındaki derinlikli olmayan görüşlerine rağmen nasıl kurabildiğini araştırmıştır. Benzer şekilde, Brian Schmidt, “güç kavramının realist teori ile yakın ilişkisine” vurgu yapmıştır.

¹⁰Edward H. Carr, *The Twenty Year Crisis, 1919 -1939, An Introduction to the Study of International Relations*, Perennial, New York, 2001, s. 97.

¹¹Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations*, New York, Alfred A. Knopf, 1962, s. 5.

¹² Robert Dahl, “The Concept of Power”, *Behavioral Science*, Cilt 2, 1957, ss. 202-203.

¹³Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, New York, 1998.

¹⁴Bu konuda önde gelen iki çalışma için bk. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Transnational*

Savaş'ın, Realist teorisinin kavramsal araçlarının öngöremediği ve kapsamlı analizini yapamadığı bir biçimde sona ermesiyle birlikte, “güvenlik-merkezli yüksek politika” yaklaşımları literatürdeki önceliğini kaybetmeye başlamış, ABD'nin Soğuk Savaş'ı, askeri ve ekonomik gücünün ötesinde güç unsurlarının da katkısıyla kazandığı yönündeki argüman kısa sürede akademik literatürdeki “güç” tartışmalarının merkezine yerleşmiştir. Bu eksende “gücün maddi olmayan unsurlarına vurgu yapan” Nye, geliştirdiği “yumuşak güç” araştırma programıyla, ikinci boyut tartışmalarının literatürdeki görünürlüğünü arttırmıştır. Nye “yumuşak güç” kavramını, gücün sadece neyin-kime-nasıl yaptırıldığı ile ilgili olmayıp, aynı zamanda “hangi konuların tartışma masasından uzak tutulduğunu” belirleme kapasitesiyle ilgili olduğunu vurgulayan bir yaklaşım çerçevesinde incelemektedir. İlk defa Bachrach ve Baratz¹⁵ tarafından geliştirilen ve “gündem belirleme gücü” (*agenda-setting power*) olarak isimlendirilen bu yaklaşımdan hareketle Nye, “güç” kavramını “bir aktörün istediği sonuçları elde etmek için diğerlerini etkileme kapasitesi” olarak tanımlamakta, “diğerlerini etkilemenin” ise (i) zorlama, (ii) teşvik, (iii) cazibe olmak üzere üç temel yöntemi bulunduğunu belirtmektedir.¹⁶ Buna göre “yumuşak güç, bir aktörün fikirlerinin ya da siyasi gündemi belirleme gücünün diğer aktörlerin tercihlerini belirleyecek cazibede” operasyonelize edilmesine dayanmaktadır.¹⁷ Nye'a göre bir ülkenin “yumuşak güç” kapasitesi (i) kültür, (ii) politik değerler ve (iii) dış politikası olmak üzere üç sütun üzerinde ve devlet ile devlet-dışı aktörlerin denklemde yer aldığı çok-aktörlü bir zeminde yükselmektedir.¹⁸ “Güç” kavramını sadece devletlerin tekelindeki bir unsur olmaktan kurtaran Nye, aynı zamanda gücün maddi olmayan temellerini ortaya çıkarması açısından da literatüre önemli bir katkı yapmıştır.¹⁹

Eklektik Politik Ekonomi Yaklaşımları: Gücün Yapısallığı

“Güç” kavramının üçüncü boyutunu, hem maddi hem de maddi olmayan unsurları dikkate alan fakat bu unsurları uluslararası ekonomik sistemin

---

Relations and World Politics, Harvard University Press, Massachusetts, 1973; Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton, 1984.

¹⁵ Peter Bachrach ve Morton S. Baratz, “Decisions and Non-decisions: An Analytical Framework”, *American Political Science Review*, Cilt 57, Sayı 3, 1963, ss. 632-642.

¹⁶ Joseph S. Nye, “Notes for a Soft-power Research Agenda”, in Felix Berenskoetter ve M. J. Williams (eds.), *Power in World Politics*, Routledge, London, 2007, ss. 162-172.

¹⁷ Joseph S. Nye, “The Changing Nature of Power”, *Political Science Quarterly*, Cilt 105, Sayı 2, 1990, ss. 177-192.

¹⁸ Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004, s. 11.

¹⁹ Bu kavramsal çerçeveye paralel olarak maddi olmayan güç unsurlarını devletlerin gelişmişliği bağlamında ele alan bir çalışma için bk. Peter Evans, “In Search of the 21st Century Developmental State”, *Center for Global Political Economy*, Working Paper No. 4, December 2008.

yapısal kısıtları ve bölüşüm dinamiklerinin entegre bir parçası olarak analiz eden eklektik politik ekonomi yaklaşımları oluşturmaktadır.²⁰ Susan Strange'ın öncülüğünü yaptığı bu çerçevede “ilişkisel güç” ya da “pazarlık gücü” yerine “yapısal güç” kavramına önem verilmektedir; yapısal güç, “devletlerin, kurumların, çıkar gruplarının ya da bireysel aktörlerin hareket çerçevesini belirleyen ekonomik yapıların işleyiş biçimini şekillendirme ve belirleme” gücüdür.²¹ Bu açıdan yapısal güç, işlerin nasıl yapılacağını ve etkileşim içindeki değişik aktörlerin nasıl hareket edeceklerini belirleyen kurumsal çerçeveyi şekillendirebilme kapasitesidir.²²

Strange, yapısal gücü, “birincil yapılar” (*primary structures*) ve “ikincil yapılar” (*secondary structures*) olarak sınıflandırmaktadır. Birincil güç yapılarında güvenlik yapısı, üretim yapısı, finans yapısı ve bilgi yapısını ele alırken; ikincil güç yapılarında ulaşım yapısı, ticaret yapısı, enerji yapısı ve refah yapısını incelemektedir.²³ Özetle yapısal güç, sadece ilişkisel pazarlık kabiliyetine odaklanan ekonomik ve politik güçten ziyade her bir alanda tesis edilmiş olan güç yapısındaki (güvenlik, finans, bilgi vs.) ilişkiler ağını organize eden yapısal dinamiklere odaklanır. Diğer taraftan yapısal güç, her bir münferit güç alanında ayrıca hükümünü icra eder. Yani bir devlet ticaret yapısında “oyun kurucu” aktör konumundayken, bilgi yapısında “lideri takip eden” konumda olabilir. Bu açıdan Strange, gücü dar bir çerçevede tek bir kanala hapsedmekten ziyade gücün farklı kanallardan ancak birbiriyle etkileşim içerisindeki mekanizmalarla operasyonalize edildiğini vurgulamaktadır. Buna göre bir aktör, yapısal güç alanlarının her birinde ne kadar geniş bir hâkimiyet alanına sahipse, o nispette “güç” olmak ve daha önemlisi “oyun kurmak” iddiasında bulunabilir.

Gücün Mekân-Coğrafya Boyutu: “Bölgesel Güç” Kavramı

---

²⁰ Aslında Nye da ilerleyen dönemki çalışmalarında “yumuşak güç” ile “sert güç” kavramlarının birlikte Realpolitik zeminde yer aldığını vurgulamış, hatta kimi zaman “sert güç” unsurlarının dahi “yumuşak güç” gibi operasyonalize edilebileceğini belirtmiştir. Hatta Nye, bu amalgamasyona “akıllı güç” (*smart power*) adını vermiştir. Bu açıdan burada bahsedilen gücün üçüncü boyutuna ilişkin eklektik politik ekonomi yaklaşımıyla Nye arasında paralellik kurulabilir. Ancak Nye, temel bir açıdan bu metinde incelenen politik ekonomi yaklaşımlarından ayrılmaktadır. Nye, her şeye rağmen, aktör temelli bir yaklaşım geliştirmekte, ekonomik ilişkileri bir yapısal bütünlük içerisinde ele almamaktadır. Bu açıdan “yumuşak güç” kavramının temellerinin ve nasıl ortaya çıktığının analizini de yap(a)mamaktadır. Oysa bizim bahsettiğimiz politik ekonomi yaklaşımları, ekonomik üretim ve bölüşüm dinamiklerini bir totalitenin parçası olarak incelemekte, parçanın konumunu ve gücünü bütünün bir mekanizması çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

²¹ Susan Strange, “An Eclectic Approach”, içinde Craig N. Murphy ve Roger Tooze (eds.), *The New International Political Economy*, Lynne Publishers, Boulder, 1991, s. 34.

²² Burada kastedilen sadece maddi kurumlar ya da bürokratik mekanizmalar değil, aynı zamanda yazılı olmayan normlar, kurallar, teamüllerdir.

²³ Susan Strange, *States and Markets*, Pinter Publishers, London, 1988.

Devletlerin güçlerini projekte ettikleri bir mekân-coğrafya olması gerekmektedir ki bu gereklilik güç tartışmalarının bir alt-kategorisi olan “bölgesel güç” tipolojilerinin tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Esasında “bölgesel güç” tabiri hem “bölge” hem de “güç” gibi iki muğlak kavramın bir araya gelmesiyle ortaya çıkan daha da karmaşık bir kavrama işaret etmektedir.²⁴ Güç kavramına yukarıda değinildiği için bu noktada “bölge” kavramını tartışmak ve “bölgesel güç” kavramının literatürdeki yerini tespit etmek yerinde olacaktır. Zira Buzan’ın belirttiği üzere “bölge kavramı çok sıklıkla kullanılmakta fakat nadiren açık bir şekilde tanımlanmaktadır.”²⁵ Kavramın doğasına ilişkin mevcut muğlaklığa ve dört başı mamur bir bölge tanımı yapılmasının zorluğuna rağmen literatürde kabul edilmiş tanımlardan birinin sahibi William Thompson’a göre bölgesel karakterdeki alt-sistemlerin üç temel özelliği vardır: (i) coğrafi yakınlık/bitişiklik, (ii) aktörler arasındaki etkileşimin yoğunluğu ve düzenliliğinin alt-sistemin bir yerindeki değişikliğin diğer noktaları etkilemesine neden olacak derinlikte olması ve (iii) bölgeye ait en az iki devletin ve uluslararası sistemdeki diğer aktörlerin bölgenin ayırıcı vasıflarına dair farkındalığının olması.²⁶ Bu kriterleri sağlayan coğrafi kümelenmelerde başat yönlendirici oyuncu olma iddiasındaki aktörlere “bölgesel güç” denilmektedir. Bu çalışma kapsamında “bölgesel güç” Stefan Schirm’in çizdiği çerçeve ekseninde tanımlanacaktır.²⁷ Buna göre;

- “Bölgesel güç” olma iddiasındaki aktör bu niyeti ekseninde bir “rol tanımına” sahip olmalı ve bunu diğer bölge aktörleriyle ilişkilerinde hissettirmelidir.
- Maddi güç kaynaklarına sahip olmalı, bu ekseninde askeri gücüne ilaveten ekonomik ve diplomatik/organizasyonel kapasiteye sahip olmalıdır.
- “Bölgesel güç” iddiasındaki aktörün liderlik iddiası ekseninde kendisine biçtiği “rol tanımı” diğer bölge aktörleri tarafından da kabul görmeli ve hatta küresel sistemin işleyişinde belirleyici olan aktörlerce de bu “rol tanımı” kabul edilmelidir.
- Maddi ve yumuşak güç unsurlarına dayalı güç projeksiyonu sonuç verebilmelidir.

²⁴ Detlef Nolte, “How to Compare Regional Powers: Analytical Concepts and Research Questions”, *Review of International Studies*, Cilt 36, 2010, ss. 881-901.

²⁵ Barry Buzan, “The Asia-Pacific: What Sort of Region in What Sort of World?” içinde Christopher Brook ve Anthony McGrew (ed.), *Asia-Pacific in the New World Order*, Routledge, London, 1998, s. 68.

²⁶ William Thompson, “The Regional Subsystem: A Conceptual Explanation and a Propositional Inventory”, *International Studies Quarterly*, Cilt 17, Sayı 1, 1973, s. 101.

²⁷ Stefan A. Schirm, “Leaders in Need of Followers: Emerging Powers in Global Governance”, *European Journal of International Relations*, Cilt 16, Sayı 2, 2010, ss. 197-221.

Özetlemek gerekirse, belirlenmiş bir bölge içerisinde bir aktörün “bölgesel güç” olduğunu saptayabilmek için realist ve liberal teorilerin vurguladığı gibi askeri, ekonomik ve yumuşak güç unsurlarına sahip olunmalıdır. Buna ek olarak, sosyal inşacı teorilerin vurguladığı, bahse konu aktörün bir “rol tanımı” olması ve bu rol tanımının diğer bölge ülkeleri nazarında bir karşılığının bulunması gerekmektedir.²⁸ Ayrıca farklı güç unsurlarına dayalı güç projeksiyonunun sonuç vermesi de önemli bir faktördür.

Ana hatlarıyla yukarıda değindiğimiz literatürün de gösterdiği üzere hem “güç” hem de “bölgesel güç” kavramı, çok-boyutlu, çok-düzlemli ve bağlam-temellidir.²⁹ Türkiye’nin Ortadoğu’ya ilişkin bölgesel gücüne dair her incelemede bu husus göz önünde bulundurulmalı, sadece araçlar/imkânlar bazında değil, aynı zamanda sonuçlar açısından da çok-boyutlu bir analiz yapılmalıdır. Bu açıdan bakıldığında yukarıda tartışılan gücün üç boyutunun da denkleme dâhil edilmesi yerinde olacaktır. Bu keyfiyet, kanaatimizce, epistemolojik ve metodolojik hassasiyetleri tamamen göz ardı etmeyen *analitik eklektizmi* gerekli kılmaktadır.³⁰ Bu çalışmada, bu kaygı göz önünde bulundurularak, gücün her üç boyutunu ele alan bir analiz çerçevesi benimsenecektir. Realist okulun “askeri ve “ekonomik” güç vurgusu dikkate alınacak, liberal çerçevenin “yumuşak güç” vurgusu ampirik temele dayandığı ölçüde denkleme dahil edilecek ve eklektik politik ekonomi yaklaşımlarının çıkış noktası kabul ettiği “yapısal güç” vurgusu, Türkiye’nin Ortadoğu’daki bölgesel güç kapasitesini belirlemeye çalışırken makro-çerçeve olarak “mümkünün sınırlarını” çizmekte kullanılacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada incelenecek olan parametreler, Türkiye’nin diplomatik gücü, ekonomik gücü ve yumuşak gücüdür ve bu parametre-

---

²⁸ Bu konuda detaylı bir çalışma için bk. Miriam Prys, “Hegemony, Domination, Detachment: Differences in Regional Powerhood”, *International Studies Review*, Cilt 12, Sayı 4, 2010, ss. 479-504. Sosyal inşacı teorilerin bölgesel güç tartışmalarındaki yeri ve önemi için bk. Andrew Hurrell, “Some Reflections on the Role of Intermediate Powers in International Institutions”, içinde Andrew Hurrell et al., *Paths to Power: Foreign Policy Strategies of Intermediate States*, Latin American Program, Woodrow Wilson International Center, Working Paper No. 244, Washington, DC, 2000.

²⁹ Bu konunun detaylı analizi için bk. David Baldwin, “Power and International Relations,” içinde Walter Carlsnaes, Thomas Risse ve Beth A. Simmons (ed.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press Oxford, 2002, ss. 177-191.

³⁰ “Analitik eklektizm”, Katzenstein ve Sil’in belirttiği gibi paradigmlar arasında bilinçli bir diyalog başlatmak suretiyle araştırmanın “özgürlük alanını” genişletebilir. Her ne kadar teorileşmenin sadelik (*parsimony*) ilkesinden feragat edilse de analitik eklektizm, paradigmlar arası verimli bir diyalog başlatarak gerçekliğin karmaşıklığına daha da yakınlaşılmasına imkân tanımaktadır. Ancak farklı paradigmların varlığını tanıyan ve onların gerekliliğini kabul eden “analitik eklektizm” ile değişik paradigmları tek bir kavramsal çerçevede eritmeyi hedefleyen “teorik sentezcilik” birbirine karıştırılmamalıdır. Bu konuda bir tartışma için bk. Peter Katzenstein ve Rudra Sil, “Eclectic Theorizing in the Study and Practice of International Relations”, içinde Christian Reus-Smit ve Duncan Snidal (eds.), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2008, ss. 109-130.

ler, uluslararası politik ekonomi yapısının Türkiye'ye tanıdığı imkân ve kısıtlar bağlamında, Türkiye'nin kendisine biçtiği "rol tanımı" ve bölge ülkelerinin bu tanıma verdikleri tepki dikkate alınarak incelenecektir.³¹

II. Türkiye'nin Ortadoğu'daki Gücünü Ölçmek: Ampirik Bir Analiz

Son dönemde Türkiye'nin Arap dünyasında bir esin kaynağı olduğuna ilişkin pek çok tartışma yapılmıştır. Türkiye pek çok uzmana göre neyin nasıl yapılacağını dikte eden değil "bunu sadece yaşayan bir aktör" olarak bölge halklarının teveccühünü kazanmıştır. Üstelik bunu Batı ile ilişkilerini en derin noktaya taşımış bir aktör sıfatı ile yapabilmıştır. Zira Türkiye NATO üyesi, Avrupa Konseyi kurucu üyesi ve AB ile müzakere eden aday ülke statüsünde bir aktör olarak kendine has bir dış politika karakteristiğine sahiptir. Şüphesiz Türkiye'nin pek çok Arap ülkesinde halkın sempatisini kazanmış olması, Başbakan Erdoğan'ın Weberyman madadaki karizmatik liderliğinden ciddi anlamda etkilenmektedir. Ancak bireylerin etkisinin yapısal dinamiklerle bütünleştiğinde bir anlam ifade ettiğini ihmal etmemek gerektiğinden hareket eden bu çalışmada son dönemde Türkiye'nin artan bölgesel nüfuzunun yapısal unsurlarına ve bu unsurların sürdürülebilir olup olmadığına yoğunlaşmak gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin kapasitesi, diplomatik güç, ekonomik güç ve yumuşak güç unsurları açısından ampirik ekseninde ele alınacaktır.

a. Diplomatik Güç

Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkinliğini ölçmek üzere ilk incelenmesi gereken parametre diplomatik güç unsurlarıdır. Her şeyden önce ve en nihayetinde dış politikanın lojistik alt yapısı Dışişleri Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır ve ön plandaki aktörlerin aktivizminden bağımsız olarak Dışişleri personelinin yeterliliği ve bir kurum olarak Dışişleri Bakanlığı'nın kapasitesi, dış politika hamlelerinin sonuç vermesi açısından kilit değişken mahiyetindedir.³² Bu

---

³¹Bu çalışmada, Türkiye'nin askeri gücü iki nedenden dolayı incelenmeyecektir. İlk olarak, son dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'daki kapasitesi üzerine yürütülen tartışma askeri güç üzerinden yapılmamaktadır. Yani tartışma konusu olan Türkiye'nin bu alanda ne kadar kapasiteye sahip olduğu değildir. Kanaatimizce, tartışmanın eksenini Türkiye'nin "yumuşak güç" kapasitesi ve "ekonomik potansiyeli" oluşturmaktadır. İkinci neden ise yazarların uzmanlık alanlarıyla ilgilidir ve daha kişisel gerekçelere dayanmaktadır. Askeri kapasitenin ölçülmesi, veri toplamının nispeten daha zor olması ve ayrı bir uzmanlık gerektirmesi dolayısıyla bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

³²Dış politika yapım süreçlerinde devletin farklı kurumları arasındaki etkileşim, senkronizasyon ve eşgüdüm alınan kararların etkinliğini doğrudan etkileyen ve incelenmesi gereken önemli bir faktördür. Ancak Dışişleri Bakanlığı, Başbakanlık, Cumhurbaşkanlığı, Parlamento, Ordu, İstihbarat ve ilgili diğer kurumlar arasındaki etkileşimin dış politika yapım sürecine etkisinin ölçülmesi bu makalenin kapsamı dışındadır. Bu hususun daha kapsamlı çalışmalarda ele alınması faydalı olacaktır.

kapsamda, Türkiye'nin diplomatik gücünü ölçmek için ilk olarak Dışişleri Bakanlığı'nın maddi altyapısı yeri geldikçe mukayeseli verilerle incelenecek, ardından Dışişleri Bakanlığı'nın beşeri sermayesi Ortadoğu coğrafyası merkezde olmak üzere analiz edilecektir.

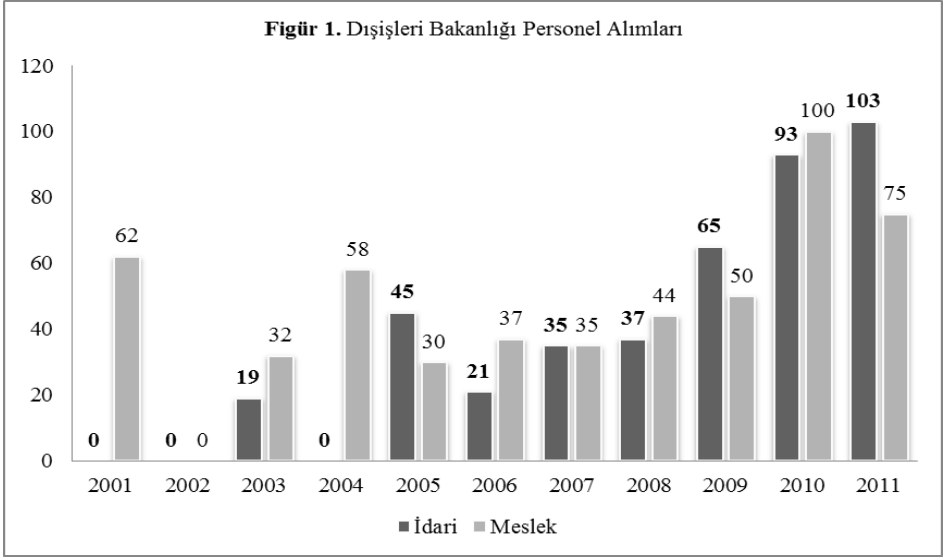
Dışişleri Bakanlığı'nda, 1.146'sı meslek memuru olmak üzere toplam 5.533 personel görev yapmaktadır. Bu personel, Ankara'daki merkez başta olmak üzere, 114 büyükelçilik, 11 daimi temsilcilik ve 71 başkonsolosluga dağılmış durumdadır. Bu rakamlara bakarak, 1990 ve 2000 yılları ile kıyaslandığında kısmi bir iyileşmenin olduğunu söylemek mümkünse de (bk. Tablo 1) yaşanan, daha çok, ülkenin genel büyüme seyrinin izdüşümü şeklinde tezahür etmektedir.³³

Tablo 1. Dışişleri Bakanlığı'nın Kurumsal Altyapısı			
TEMSİLCİLİK SAYILARI	1990	2000	2011
Büyükelçilik	73	91	114
Başkonsolosluk	53	59	71
Daimi Temsilcilik	8	11	11
PERSONEL SAYILARI	1990	2000	2011
Meslek Memuru	712	882	1146
İdari/Haberleşme/KİM	394	510	800
Merkez Memuru	632	612	733
MERKEZ MEMURLARI	1990	2000	2011
Şube Müdürü	0	0	3
Bilgisayar işletmeni (uzman/şef vs. dâhil)	352	400	454
Mütercim Tercüman (sözleşmeli dâhil)	10	29	51
Yurtdışında Sözleşmeli	1857	2138	2557

Dışişleri Bakanlığı, insan potansiyelindeki eksikliklerin yarattığı operasyonel kısıtları ve aşırı iş yükünün neden olduğu kurumsal yorgunluğu değişik dönemlerde dile getirmiştir. Ancak Türkiye'nin "çok-kulvarlı, çok-boyutlu" dış politika stratejisiyle hareket etmeye başladığı son on yıllık dönemde personel eksikliği daha akut boyutlara ulaşmıştır. Emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ'ın ifadesi ile "Dışişleri Bakanlığı'nın kuruluş ve görevlerinin

³³ Bu bölümde kaynak belirtilmediği sürece ilgili tablolardaki verilerin kaynağı T.C. Dışişleri Bakanlığı'dır. Bu konudaki değerli yardımları için T.C. Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Sayın Naci Kuru'ya teşekkür ederiz.

kapsamlı bir yeniden yapılanmaya tabi tutulması uzunca bir süredir kuvvetle duyulan bir ihtiyaçtı.”³⁴ Dolayısıyla, çok geniş bir alanda, sayıca az ve uzmanlaşmamış personelle diplomasi yapmanın zorluklarını aşmak adına mevzuat değişikliğine gidilmiş, bu kapsamda 24 Haziran 1994’te kabul edilen ve Temmuz 2010 yılına kadar yürürlükte olan mevzuat kapsamlı biçimde değiştirilmiştir.³⁵ Mevzuatın da müsaade etmesiyle, Dışişleri Bakanlığı’na alınan personel sayısında ilk defa 2010 yılında ciddi bir artış yaşanmıştır (bk. Figür 1).³⁶

³⁴ Emekli Büyükelçi Şükrü Elekdağ’ın Dışişleri Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ile ilgili yaptığı meclis konuşması, TBMM 23. Dönem 4. Yasama yılı, 127. Birleşim, 1 Temmuz 2010.

³⁵ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ile ilgili yaptığı meclis konuşması, TBMM 23. Dönem 4. Yasama yılı, 127. Birleşim, 1 Temmuz 2010. Bu mevzuat değişikliği kapsamında Dışişleri Bakanlığı’nda radikal değişikliklere gidilmiş ve önemli yeniliklere imza atılmıştır. Mevzuatların tam metni için bkz: “6004 Sayılı Dışişleri Bakanlığı Teşkilat Kanunu”, *Resmî Gazete*, Sayı: 27640, 13 Temmuz 2010. Ayrıca diplomatik işleyiş farklı bir çehre kazandırmaya çalışan Özal’ın yakın mesai arkadaşlarından eski Dışişleri Komisyonu Başkanı Vehbi Dinçerler’in Dışişleri Bakanlığı’nın teşkilat yapısı ve diplomasinin işleyiş hakkındaki eleştirileri için bk. Vehbi Dinçerler, “Dış Politikayı Millet Tayin Etmeli”, içinde Özdal ve diğerleri, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası 4*, ss. 55-68.

³⁶ “Geçtiğimiz yıllarda elimizde eleman olmaması nedeniyle kararname hazırlarken çok zorlanıyorduk. Ama geçtiğimiz sene 100 kariyer ve 100 meslek memuru aldığımız için 2012’nin kararname hazırlarken yani şu anda elimizde olan kararnamede elimizin daha rahat olduğunu hissediyoruz.” Yazarların Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Naci Kuru ile mülakatı, 12 Aralık 2011, Ankara.

Dışişleri Bakanlığı'nın maddi ve beşeri altyapısının yeterliliğini daha anlamlı bir çerçeveye oturtabilmek için, diğer aktörlerle mukayeseli rakamlar üzerinden analiz yapmak yerinde olacaktır. Dışişleri Bakanlıkları ile ilgili veri toplamak oldukça zor olduğundan Türkiye'nin pozisyonu bu çalışmada sadece başlıca bölgesel ve küresel güçlerle mukayeseli olarak ele alınacaktır. Dünyanın büyük güç sınıfında yer alan ülkeler, orta-büyük ölçekli ülkeler ve gelişmekte olan ülkelere oluşan aşağıdaki tabloda en alt satırda Türkiye yer almaktadır (bk. Tablo 2). Buna göre Türkiye, listede takribi 436 milyon euro ile en küçük bütçeye sahip ülke konumundadır. Personel sayısı açısından diğer bölgesel güç konumundaki ülkeler olan Brezilya ve Hindistan'dan daha iyi konumda olan Türkiye, toplam yurtdışı temsilciliği açısından listede Brezilya hariç en geride yer almaktadır.

Tablo 2. T.C. Dışişleri Bakanlığı'nın Karşılaştırmalı Altyapısı

Ülkeler	Büyükel- çilik	Daimi Temsilcilik	Baş Konsolos- luk	Kültü- rel Enstitü- ler	Top- lam	Personel sayısı	Bütçe (milyon euro)
Brezilya	125	5	64	...	194	4 150	986
Fransa	162	21	98	132	413	15008	2 625
Almanya	151	13	61	....	225	12437	3 194
Hindistan	124	3	48	24	199	3 414	674
İtalya	126	9	97	92	324	8 101	1 706
Japonya	133	8	63	22	226	11363	1 925
Rusya F.	149	13	90	57	309	9 500	915
İspanya	119	11	100	74	304	7 908	1 503
İngiltere	...	...	...	...	261	17100	2 324
ABD	168	9	89	...	266	66591	39 336
Türkiye	114	11	71	14	202	5 533	436,4

Kaynak: Diğer ülkelerle ilgili veri için Darragh Henegan, Daniela Di Prima, Pietro Proserpi (eds.), *The Ministry of Foreign Affairs of Italy in Numbers: Statistical Yearbook 2011*, pp. 84-96, www.wsteri.it. Türkiye ile ilgili veri için bk. T.C. Dışişleri Bakanlığı 2010 Yılı Faaliyet Raporu, ss. 6, 9, 20.

Daha kapsamlı analizler yapılabilmesi için Türkiye'nin komşu olduğu bölgelerdeki diğer "bölgesel güç" potansiyeline sahip ülkelerin diplomatik gücü ile de kıyaslama yapılması gerekse de elimizdeki veriler şu aşamada bunu

mümkün kılmamaktadır.³⁷ Ancak tablodaki veriler, bir konuda önemli bir çıkarım yapmayı mümkün kılmaktadır: Dışişleri Bakanlığı'nın mevcut kurumsal ve beşeri altyapısı Türkiye'nin "düzen kurucu" aktör ya da "merkez ülke" olabilmesi için yeterli değildir. Zira diğer "düzen kuran ülkeler" ile kıyaslandığında Türk hariciyesi oldukça zayıf konumda bulunmaktadır. Üstelik bu rakamlar, uzmanlaşma, teknik sofistikasyon ve operasyonel kabiliyet gibi daha hassas ancak hayati değişkenleri yansıtmamaktadır.³⁸ Ancak son yıllarda kapasite artırımına ilişkin önemli adımların atıldığını belirtmek gerekir. Örneğin 2000 yılında 91 olan Büyükelçilik sayısı 2011 yılında 114'e yükselmiştir. 2009 yılı başında 12 olan Afrika'daki büyükelçilik sayısı 2011 itibarıyla 28'e ulaşmıştır ve 2012'nin ilk yarısında 33'e çıkacaktır.³⁹

Dış politikada bilgi kalıplarının kontrol edilmesi ve algıların sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi açısından Türkiye'nin konumunu incelemek için Türk diplomasinin Ortadoğu'ya yönelik beşeri sermayesini yakından incelemek aydınlatıcı olacaktır. Ortadoğu bölgesi, yeni dönemde Türk dış politikasında bir "sıklet merkezi" haline gelmiş durumdadır ve Türkiye Ortadoğu'da bölgesel güç olmak hedefiyle dış politika stratejisini kurgulamaktadır. Bu kapsamda Dışişleri Bakanlığı'nın Ortadoğu'ya yönelik kapasitesini belirlemek lojistik açıdan bir gereklilik halini almaktadır. Türkiye'nin Arapça konuşulan ülkelerdeki temsilcilik sayısı 17'dir. Bu temsilciliklerdeki toplam kariyer memuru sayısı 90'dır. Yani, Türkiye'nin Arapça konuşan ülkelerdeki faaliyetlerini diplomatik seviyede her bir ülkede ortalama 5 kişi yürütmektedir. Üstelik 90 kişi içerisinde sadece 4 kişi Arapça konuşabilmektedir. Tüm Bakanlık genelindeki Arapça konuşma oranı incelendiğinde de benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bakanlık genelinde 122 memur Arapça konuşulan coğrafya ile ilgilenmekte, bunların sadece 8'i Arapça konuşabilmektedir.⁴⁰

Özetlemek gerekirse, diplomatik kapasite açısından Türkiye'nin ilgilendiği coğrafyanın genişliğine kıyasla sahip olduğu altyapı, "düzen kurmak"

---

³⁷ Özellikle İran hakkında veri toplamak oldukça zordur. Ayrıca temel hedefleri ve kullandıkları enstrümanları büyük ölçüde farklılık arz eden bu iki ülkenin kıyaslamasının çok zor olduğunu da belirtmek gerekir. Zira örtülü operasyonları, 5. kol faaliyetleri dâhil çok farklı araçları dış politikasının bir unsuru olarak kullanan İran'ın resmi rakamlarına ulaşılabilir bile bu tür bir anlayışı olmayan Türkiye ile kıyaslama yapmak etki ölçümü adına yanıltıcı olacaktır. Bu konuya dikkatimizi çektiği için Prof. Dr. İhsan Bal'a teşekkür ederiz.

³⁸ Örneğin İsrail'in uzmanlaşma ve operasyonel kabiliyet açısından çok daha başarılı olduğunu bölgeyi ve bölge içi dinamikleri yakından bilen Altunışık dile getirmektedir. Bk. Meliha Altunışık, "Ne İslam Dünyası Ne Türk Dünyası Bir Lider Arayışı İçindedir", içinde Özdal ve diğerleri, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası 2*, USAK Yayınları, Ankara, 2010, ss. 21-22.

³⁹ Naci Kuru ile mülakat. Kuru'nun ifadesiyle "dünyada hiçbir ülke bu kadar kısa süre içinde dış temsilciliklerinin sayısını bu denli artırmamıştır."

⁴⁰ Bu verileri bize temin ettiği için Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Sayın Naci Kuru'ya teşekkür ederiz. Bu olumsuz tabloya rağmen son dönemde Bakanlığa yeni giren diplomatların Arapça öğrenmelerinin teşvik edilmesi neticesinde örneğin 2010 yılında Bakanlığa alınan 100 meslek memuru ve kariyer memurunun 66'sı Arapça öğrenmek için kurslara gitmektedir.

yahut “yerleşik düzeni devam ettirmek” amacındaki diğer aktörlere kıyasla oldukça yetersizdir. Türkiye’nin “bölgesel güç” olma iddiasının merkezinde yer alan Ortadoğu coğrafyasına ilişkin veriler ise genele göre daha sorunlu görünmektedir. Zira Türkiye, hem diplomat sayısındaki yetersizlik nedeniyle coğrafyayı kapsayamamakta hem de dil bilgisi eksikliğinden dolayı yerel bilgi kanallarına nüfuz edememektedir.⁴¹

Diplomatik gücün geliştirilmesi ile alakalı olarak değinilmesi gereken bir diğer nokta ise Türkiye’nin diplomatik misyonlarının buldukları ülkelerin halkları ile daha yakın ve sıcak temas sağlayabilmesidir. Değişen dış politika felsefesi, halk ile kaynaşmayı önermektedir ancak bu çalışma kapsamında görüştüğümüz Araplar bu hususa ayrı bir önem verilmesi gerektiğini özellikle dile getirmektedir. Diğer ülkelerin elçiliklerine daha rahat girebildiklerine ve elçilerine daha kolay ulaşabildiklerine vurgu yapan Araplar, “Türk misyonlarının soğukluğu yüzünden duydukları rahatsızlığı” dile getirmektedirler.⁴² Örneğin el Hafız şunları ifade etmektedir:

“Türkiye’nin dış dünyaya açılan pencereleri (örneğin diplomatik misyonları), potansiyel iş ortaklarını ve ilgili grupları cezbedemeyen, yavan ve düz yerler olarak kalıyor. Tabir-i diğer ile kokusuz çiçek görüntüsü veriyor. Ve hala, sadece Türk vatandaşlarını ilgilendiren çok da davetkâr olmayan yerler olarak algılanmaya devam ediyor.”⁴³

b. Ekonomik Güç

Türkiye’nin Ortadoğu’da artan etkinliği ve “bölgesel güç” potansiyeline ilişkin tartışmanın ikinci boyutu ise ekonomik parametreler üzerinden yürütülmektedir. Türkiye ekonomisi son on yılda hızlı bir büyüme kaydetmiş, 2001 krizinin yarattığı fırsat penceresi iyi değerlendirilip siyasi istikrarın etkisiyle finansal sistem ve kamu maliyesi disiplin altına alınmış, kapsamlı ekonomik dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, GSYİH üç kat artmış, ihracat hacmi

---

⁴¹Her şeye rağmen Dışişleri Bakanlığı’ndan birçok bürokratla yapılan mülakatlar, bu eksikliğin farkında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum da gelecek adına insan sermayesine yapılacak yatırımların daha sağlıklı olacağını işaretleri olarak okunabilir. Örneğin, Türkiye için hayati öneme sahip Irak’ta son dönemde önemli açılımlara imza atılmıştır. Bağdat’taki Büyükelçilik kadrosuna ek olarak Musul, Basra ve son olarak Erbil’e açılan diplomatik misyonlar faaliyetlerine başlamıştır. Bu misyonların başında bulunan Türk diplomatlarının gayretleri de tüm imkânsızlıklara rağmen takdire şayandır. Yerel halk tarafından kabullenilmiş olmaları da bu gayretlerin sonuç verdiğini göstermektedir. Ancak bilgi kaynaklarına nüfuz edebilmek adına beşeri sermaye kapasitenin artırılması gerektiği de açıktır. Örneğin Türkiye iki-üç diplomatiyle Basra’da alan kazanmaya çalışırken 500 metre ileride İran Konsolosluğu’nda halkın ifadesi ile 1.000’e yakın diplomat, eğitimci, din adamı, istihbaratçı ve uzman görev yapmaktadır. En azından halkın algısı bu yöndedir. Yazarların Erbil, Musul, Basra, Bağdat’taki gözlemleri (2009-2010).

⁴²Ayrıca Ahmet Uysal, *Ortadoğu’da Türkiye Algısı: Mısır Örneği*, SDE, Ankara, 2011, s. 44.

⁴³Yazarların *Müslüman Düşünürler Forumu Genel Sekreteri ve Türk-Arap İlişkileri Birimi* Başkanı Rabi el Hafız ile mülakati, 6 Mart 2011, Ankara.

36 milyar dolardan 2011’de 135 milyar dolara yükselmiş, ticaret hacmi ise yaklaşık dörde katlanmıştır (bk. Tablo 3). Ayrıca Türkiye’nin doğrudan yabancı sermaye çekme konusundaki kronik sorunları, bu dönemde, küresel likidite fazlasının da etkisiyle hafiflemiş, Türkiye 1980-2000 arasında çekmeyi başardığı 10,4 milyar dolarlık yabancı sermaye girişini, 2000-2010 döneminde yaklaşık 100 milyar dolara çıkarmayı başarabilmiştir.⁴⁴

---

⁴⁴ Yabancı sermaye konusu da dâhil, Türk ekonomisinin 2001 sonrası süreçte dönüşümünü kapsamlı bir şekilde inceleyen bir çalışma için bk. Ziya Öniş ve Fikret Şenses, (eds), *Turkey and the Global Economy: Neo-liberal Restructuring and Integration in the Post-crisis Era*, Routledge, Oxon, 2009.

Tablo 3. Türkiye Ekonomisi, Başlıca Göstergeler (2002-2010)

Kamu B. (GSYİH yüzdesi)	Bütçe D. (GSYİH yüzdesi)	DYY (milyar dolar)	İhracat (milyar dolar)	İthalat (milyar dolar)	GSYİH artışı (yüzde)	KB GSYİH (dolar)	GSYİH (milyar dolar)	
61.4	-11.47	1.08	36.1	51.5	6.2	3,403	232.7	2002
55.1	-8.84	1.75	47.3	69.3	5.3	4,393	304.6	2003
49.0	-5.22	2.79	63.2	97.5	9.4	5,595	393.0	2004
41.6	-1.06	10.03	73.5	116.8	8.4	6,801	484.0	2005
34.0	-0.61	20.19	85.5	139.6	6.9	7,351	529.9	2006
29.5	-1.62	22.05	107.3	170.1	4.6	8,984	655.9	2007
28.2	-1.97	18.27	132.0	201.0	0.7	10,745	742.1	2008
32.5	-4.88	7.66	102.1	140.9	-4.7	8,950	617.6	2009
42,2	-3,6	9,3	113,9	185,5	9	10,067	735	2010

Türkiye'nin küreselleşme temelli sürdürülebilir büyüme performansı, bölgesel politik ekonomi dengelerinde referans ülke niteliğine katkı sağlayarak Türkiye'nin "ticaret devleti" potansiyelini arttırmıştır.⁴⁵ Bu sayede Türkiye, bölgenin ikinci en büyük nüfusuna sahip ülke olmasının yanında, en büyük ekonomiye sahip Ortadoğu ülkesi konumundadır (bk. Tablo 4). Ayrıca ekonomik dinamizm, Türkiye'nin Ortadoğu halkları açısından aynı zamanda bir cazibe merkezi haline gelmesine katkı sağlayan bir "yumuşak güç" unsuruna dönüşmüştür. Örneğin, TESEV'in yaptığı kamuoyu araştırmasına göre Türkiye'nin bir model olabileceğini söyleyen katılımcıların yüzde 32'si Türkiye'nin demokrasisini, yüzde 25'i de ekonomisini ön plana çıkarmaktadır.⁴⁶ Lübnanlı siyasetçi el Ahdab da bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

*"Bizim açımızdan Türkiye çok önemli iç gelişmeler kaydetti, çünkü bir kişi, insanların daha yüksek yaşam standartlarına, daha fazla bir GSMH'ye ve daha iyi ekonomiye sahip olabildiğini görebiliyor."*⁴⁷

Tablo 4. Türkiye'nin "Bölgesel Güç" Potansiyeli (Başlıca Maddi Unsurlar, 2010)

	Nüfus /milyon	Nüfus yaş kompozisyonu (16-64 yaş, toplam içinde yüzde)	GSYİH (milyar dolar)	Kişi başına GSYİH (SGP, dolar)	İnsani kalkınma indeksi	Küresel rekabet indeksi
Mısır	81,1	63,4	219	5.840	0,62	81
İsrail	7,6	62,3	217	28.292	0,872	24
İran	74	71,8	357	11.891	0,702	69
Türkiye	73	67,1	735	13.359	0,679	61

Kaynak: TÜİK

Karşılıklı bağımlılık teorileri çerçevesinde ekonomik genişlemenin Türkiye'nin Ortadoğu'da bölgesel güç olma potansiyeline üç kanaldan katkı sağlaması beklenir. İlk olarak, artan ticari bağlantılar ilişkilerde ortak çıkar alanlarının genişlemesine imkân sağlayarak, bölgesel sorunların çözülmesinde ekonomik kazanç dinamiğinin "pratik bir el" olarak kullanılması yönünde bir motivasyon ortaya çıkarabilir. Bu sayede "yüksek politika" (*high politics*) alanı tabir edilen konularda sorunlar ilk elde çözülemese bile, "düşük politika" (*low*

⁴⁵ Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, Sayı 40, 2009, ss. 29-57; Mustafa Kutlay, "Economy as the 'Practical Hand' of 'New Turkish Foreign Policy': A Political Economy Explanation", *Insight Turkey*, Cilt 13, Sayı 1, 2011, ss. 67-89.

⁴⁶ Mensur Akgün ve Sabiha Gündoğar, *Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2011*, TESEV, İstanbul, 2012.

⁴⁷ Yazarların Lübnanlı siyasetçi Misbah el Ahdab ile mülakatı, 27 Ekim 2011, Ankara.

politics) alanlarında artan iş birliği mekanizmalarıyla iletişim kanalları açık tutulabilir.⁴⁸ İkincisi, devlet-dışı aktörlerin etkinliğinin artması, karşılıklı ilişkilerin bürokratik mekanizmaların tüketiciliğinden ve siyaset sarkacının aşırı salınımından kurtarması beklenir. Üçüncüsü, neo-fonksiyonalist teorilerin de vurguladığı biçimde ikili ilişkilerde artan bağlantı sayısı ve maddi refah artışı beklentisi ticaret avantajına sahip ülkenin diğer(ler)i üzerinde, yumuşak güç unsurlarını projekte edebilmesi ve ilgili diğer aktörün tercihlerini etkileyebilmesi açısından yeni mekanizmaların devreye sokulmasını mümkün hale getirebilir.⁴⁹ Bu şekilde Ayoob'un belirttiği gibi süreç içinde bölge aktörleri arasında "ortak çıkar" algısının da katkısıyla "bölgesel cemaat" kimliğinin içselleştirilmesi ve Hurrell'in tabiriyle "kognitif bölgesellik" nosyonunun yerleşmesine zemin hazırlaması söz konusu olabilir.⁵⁰ 2001 krizinden sonraki süreçte özellikle Arap Baharının bölgesel fay hatlarını tetiklediği döneme kadarki sürede yukarıda çerçevesi çizilen politik ekonomi dinamikleri Türkiye'nin Ortadoğu'daki aktörlük iddiasına katkı sağlamıştır. Türkiye'nin geçirdiği iç politik ekonomi dinamiklerine ek olarak küresel sistemdeki dönüşüm de Ortadoğu'daki ticaret ve yatırım potansiyelini olumlu etkilemiş, Ortadoğu'da bölgeselleşmenin derinliği artmıştır.⁵¹ Bu kapsamda, Türkiye'nin hedefi, Davutoğlu tarafından komşu ülkelerin lokomotif önemi olan Türk ekonomisi ile bütünleşmesi olarak belirtilmiştir.⁵² Türkiye açısından da Ortadoğu alternatif pazarlar arasında önemi artan bir bölgeye dönüşmüştür. 2002-2010 döneminde Ortadoğu ile olan ihracatının Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı yüzde 6'dan yüzde 16'ya yükselmiş, Ortadoğu ile toplam ticaret hacmi ise 3,9 milyar dolardan 23,6 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye, Ortadoğu ülkeleriyle toplam ticaretinde büyük bir ticaret fazlası vermeyi başarmış, bu dönemde ihracatı 2,2 milyar dolardan 18 milyar dolara yükselmiştir.(bk.Tablo.5.1. ve 5.2.)

⁴⁸ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye., "An Introduction," içinde Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye (eds.), *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, Massachusetts, 1973.

⁴⁹ Neo-fonksiyonalist teoride bu durum "niyet edilmeyen sonuçlar" (*unintended consequences*) şeklinde izah edilmektedir. Konuya ilişkin Ernst Haas'ın öncü çalışması için bk. Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950-1957*, Stanford University Press, Stanford, 1968. Ernst Haas'ın yaklaşımının kapsamlı bir incelemesi için bk. Philippe C. Schmitter, "Ernst B. Haas and the Legacy of Neofunctionalism", *Journal of European Public Policy*, Cilt 12, Sayı 2, 2005, ss. 255-272.

⁵⁰ "Bölgesel cemaat" kavramı için bk. Mohammed Ayoob, "From Regional System to Regional Society: Exploring Key Variables in the Construction of Regional Order", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt 53, Sayı 3, 1999, ss. 247-260. "Kognitif bölgesellik" kavramı için bk. Andrew Hurrell, "Regionalism in Theoretical Perspective", içinde Louise Fawcett ve Andrew Hurrell (ed.), *Regionalism in World Politics*, Oxford University Press, New York, 1995.

⁵¹ Bu noktada birçok ülke Türkiye ile ekonomik ilişkilerini daha ileri boyutlara taşıma arzusunu ortaya koymuştur. Suriye, Ürdün ve Lübnan bu kapsamda değerlendirilebilir. Sedat Laçiner, "Ortadoğu Kapıları Açılırken: Gül'ün Ürdün Ziyareti", *USAK Stratejik Gündem*, 2 Aralık 2009.

⁵² Bk. dipnot 34.

Tablo 5.1. Türkiye-Ortadoğu İhracat ve İthalat Verileri (2002-2010, milyon dolar)**Kaynak:** TÜİK

İhracat	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
BAE	457	703	1 144	1 675	1 986	3 241	7 975	2 897	3 333
Bahreyn	17	29	54	42	35	77	308	114	172
Filistin Ulusal Yönetimi	5	6	9	9	21	21	21	30	40
Irak	0	829	1 820	2 750	2 589	2 845	3 917	5 123	6 036
Katar	16	16	35	82	342	450	1 074	289	163
Kuveyt	139	166	266	210	219	221	493	211	395
Lübnan	187	148	234	196	241	393	665	689	618
Mısır	326	346	473	687	709	903	1 426	2 599	2 251
Umman	31	22	29	40	71	92	216	106	129
Suriye	267	411	395	552	609	798	1 115	1 422	1 845
S.Arabistan	555	741	769	962	983	1 487	2 202	1 768	2 218
Ürdün	117	150	229	289	322	389	461	455	571
Yemen	119	156	204	197	198	274	354	379	330
GENEL TOPLAM	36059	47253	63167	73476	85535	107272	132027	102143	113883
Ortadoğu /Genel (yüzde)	6	8	9	10	10	10	15	16	16

Tablo 5.2. Türkiye-Ortadoğu İhracat ve İthalat Verileri (2002-2010, milyon dolar)
Kaynak: TÜİK

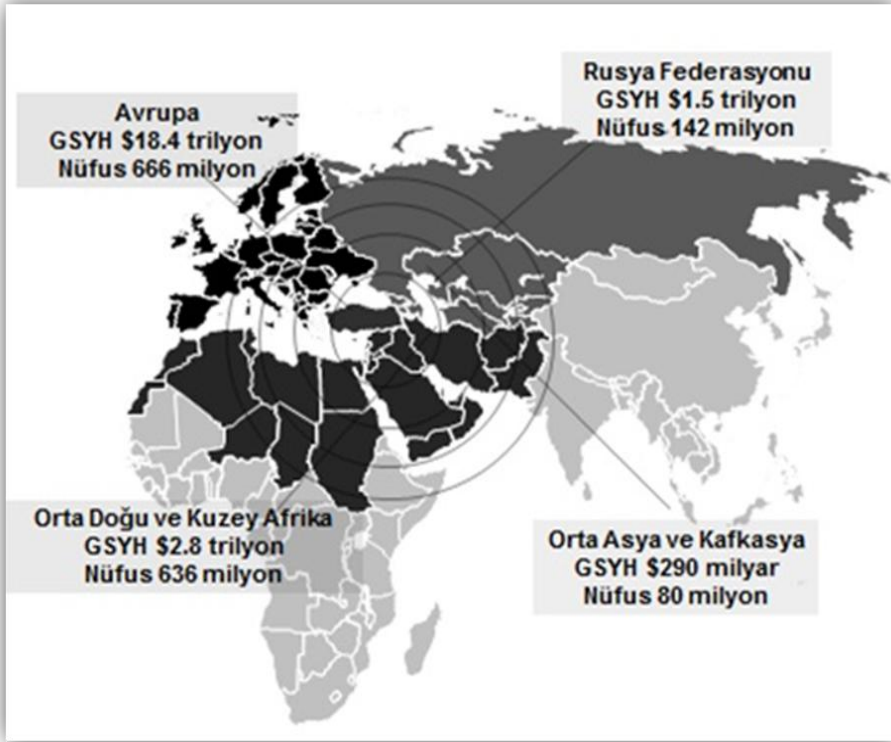
İthalat	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
BAE	101	114	183	205	352	470	691	668	698
Bahreyn	19	15	18	19	45	119	96	24	72
Filistin Ulusal Yönetimi	0	0	1	0	1	1	0	0	1
Irak	0	84	468	459	376	645	1 320	952	1 354
Katar	11	8	18	51	66	30	159	86	177
Kuveyt	27	16	26	42	56	90	81	184	215
Lübnan	42	72	147	145	127	116	179	109	229
Mısır	118	189	255	267	393	681	943	642	926
Umman	1	1	1	4	2	24	11	17	39
Suriye	506	413	358	272	187	377	639	328	663
S.Arabistan	794	969	1 232	1 889	2 252	2 440	3 322	1 687	2 437
Ürdün	18	17	14	28	9	12	25	20	42
Yemen	0	0	1	3	0	0	1	0	1
GENEL TOPLAM	5 1554	6 9340	9 7540	11 6774	13 9576	17 0063	20 1964	14 0928	18 5544
Ortadoğu /Genel (yüzde)	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Ortadoğu ticaret hacmi	3872	5622	8 83	11075	12191	16196	26372	20798	23601
Türkiye genel ticaret hacmi	87613	116593	160707	190251	225111	277334	333991	243071	299428
Ortadoğu ticaret/genel ticaret (yüzde)	4,42	4,82	5,22	5,82	5,42	5,84	7,90	8,56	7,88

Ekonomik Parametrelerde Madalyonun Sorunlu Yüzü

Çalışmanın birinci bölümünde belirlenen ekonomik güç parametreleri çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye'nin demografik unsurlar, GSYİH, ticaret yapısı açısından bölgesel güç kriterlerine sahip olduğu görülmektedir. Ancak ekonominin Türkiye'nin bölgesel dış politika hedeflerine sürdürülebilir katkı sağlayabilmesinin önünde, üç temel kısıtın olduğunu da belirtmek gerekir. Bu kısıtlardan ilki Türkiye'nin üretim kompozisyonuna bağlı olarak şekillenen dış ticaretin teknolojik kompozisyonuna ilişkindir. Türkiye'nin 2002 yılında toplam ihracatı içinde doğal kaynağa dayalı ve düşük teknolojlili ürün payı yüzde 63 iken 2010 yılında bu oran yüzde 56'ya gerilemiştir. Bunun yanı sıra orta ve yüksek teknolojinin payı 2002 yılında yüzde 37 seviyesinden yüzde 44'e yükselmiştir. Ancak aynı dönemde yüksek teknolojlili ürün payı, Türkiye'nin toplam ihracatı içinde yüzde 2,5'ten sadece yüzde 3,5'e yükselmiştir. Benzer durum Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ticaretinde de geçerlidir. Hatta Türkiye'nin Ortadoğu'ya yaptığı ihracatta yüksek teknolojlili ürünlerin payının toplam ihracat içindeki yeri 2002'de yüzde 4 iken 2010'da yüzde 3,5'e gerilemiştir (bk. Tablo 6).

Tablo 6. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkelerine İhracatının Teknolojik Yapısı*				
	2002 (dolar)	PAY (%)	2010(dolar)	PAY (%)
Yüksek Teknoloji Ürünleri	124.203.142	4,0	724.700.725	3,5
Orta Teknoloji Ürünleri	871.290.703	28,1	6.163.416.350	29,4
Düşük Teknoloji Ürünleri	1.167.368.921	37,6	6.783.982.605	32,3
Liste Toplamı**	2.162.862.766	69,7	13.672.099.680	65,2
Ortadoğu Ülkelerine İhracatımız	3.105.136.360	100,0	20.975.107.488	100,0
Kaynak: TÜİK ve EB Bilgi Sistemi				
*Lall sınıflandırmasına uygun bir biçimde, Lübnan, Suriye, Irak, İran, İsrail, Filistin, Ürdün, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, B.A.E., Umman ve Yemen'den oluşan Ortadoğu ülkeleri için hazırlanmıştır. **Lall tasnifinde 5 (beş) ayrı teknolojik ürün sınıflandırması kullanılmaktadır. Bu beşli ayırmda sırasıyla Yüksek, Orta ve Düşük-Hafif teknolojlili ürünler bulunmakta, bunlar dışında ayrıca işlenmiş gıdalar, petrol ürünleri gibi doğal kaynaklara dayalı ürünler sınıfı ile taze meyve sebze, kahve ve ham petrol gibi ürünlerin bulunduğu temel ürünler sınıfı yer almaktadır. Bu tabloda yalnız teknolojik ürünleri içeren bir liste hazırlanmış olup; liste toplamı dışındaki yüzde 30 (2002) ve yüzde 35'lik kısım (2010) doğal kaynaklara dayalı ürünler ve temel ürünler kısmından ileri gelmektedir.				

Bu rakamların ve Tablo 6'nın tartışmamız bağlamındaki anlamı şudur: Türkiye'nin artan Ortadoğu ihracatı, kolaylıkla ikame edilebilir mallar üzerinden gelişme kaydetmekte, rekabette sürdürülebilir üstünlük sağlayan ve değer yargılarını daha kolay şekillendirme gücü olan ürünler açısından Türkiye'nin ihracat kalitesini arttırması gerektiği görülmektedir. Bu açıdan ihracat performansının Türkiye'nin Ortadoğu'da artan bölgesel güç potansiyeli açısından olumlu bir katkısının olduğunu tespit etmekle birlikte sürdürülebilirlik ve etki açısından kaydedilmesi gereken daha fazla mesafe olduğu ortaya çıkmaktadır.

İkinci kısım, Türkiye'nin potansiyel vadeden bir jeopolitik ve jeoekonomik ekseninde, bizzat bu potansiyelin yan etkisi olarak ortaya çıkabilir. Yukarıdaki çizimde gösterildiği üzere Türkiye'nin potansiyel ekonomik iş birliği havzası, dünya ekonomik hâsılasının yaklaşık yüzde 40'ına ve dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 21'ine tekabül etmektedir.⁵³ Bu noktada Türkiye'nin

⁵³ Türkiye için potansiyel ekonomik iş birliği havzalarına işaret eden yukarıdaki çizim, makul sürelerdeki uçuş mesafeleri dikkate alınarak hesaplanmıştır.

iyi hesaplanmış bir öncelikler hiyerarşisi yapabilmesi, stratejik bölge/ülke analizi üzerinden bir “sıklet merkezi” belirlenmesi gerekmektedir. Aksi durumda her bir potansiyel, güç dağılması yaratan engele dönüşebilir ki mevcut durumdaki devlet-iş adamı ilişkileri bu engeli daha da derinleştirme riski taşımaktadır. Türkiye’deki devlet-iş adamı ilişkileri proaktif karakterde değildir. Ekonominin bölgesel güce tahvil edilmesi sadece artan üretim, ticaret ve yatırım kanallarıyla mümkün değildir. Kapsamlı bir sanayi stratejisi eşliğinde belirlenmiş hedef sektörler ve bu sektörler kanalıyla bölgeye giriş yapan sanayi şirketlerinin devletle ve finansal sermaye ile yakın iş birliği gerekmektedir. İlk olarak, devletin ilgili birimlerince Ortadoğu’ya yatırım yapan şirketlerin sistemli bir biçimde diplomatik⁵⁴ ve maddi açılardan desteklenmesi; ikincisi, finansal sermaye ile bu şirketler arasında, gerektiğinde devletin de arabuluculuğunda, iş birliği alanları geliştirilerek sermaye ve kredi temininin sağlanması gerekmektedir. “Proaktif devlet” tartışmaları ekseninde Türkiye’nin Ortadoğu politikasının politik ekonomisi incelendiğinde, Türk ekonomisinin kapsamlı bir sanayi politikası çerçevesinde dönüşüyor olduğu ve ekonomik çıkar grupları arasında parçalı ve üretken olmayan sınırlı bir diyalogun mevcut olduğu gerçeği ön plana çıkmaktadır.⁵⁵ Bu durum Türkiye’nin rekabet kapasitesini, diğer pek çok değişkenle birlikte, olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, Dünya Ekonomik Forumu’nun yayınladığı 2011 tarihli son raporda Küresel Rekabetçilik Raporu’nda Türkiye 142 ülke arasında 59. sırada yer alabilmiştir.⁵⁶ Öniş ve Şenses’in vurguladığı üzere, bu noktada Türkiye “reaktif ve karşılaştırmalı açıdan zayıf kapasiteye sahip devletler kategorisinde” değerlendirilmektedir.⁵⁷

---

⁵⁴ Gelineen noktada Türk Büyükelçilerinin iş dünyasına uzak duran o eski yapısından uzaklaştığı söylenebilir. Bu konuda Naci Koru şu önemli tespitleri yapmaktadır: “30-55 sene önceki diplomatlarımız yurtdışında iken bütün işadamlarımız ile eşit mesafedeydi. İşadamlarının orada Büyükelçi ile bir faaliyette bulunması söz konusu değildi. İşadamlarının elinden tutup bir iş alması için çaba söz konusu değildi. Şimdi ise tam tersi, yurt dışındaki büyükelçiliklerimiz ve başkonsolosluklarımız buradaki bütün işadamlarımız ile yakından ilgileniyorlar. İşadamları ya da temsilcileri biz geliyoruz dedikleri zaman onları karşılayarak randevularını ayarlıyoruz. Ayrıca görüşmeleri beraber yapıyoruz. Bizim bu firmamız muteber ve bu işin ehli bir firmadır diye söylemlerle girişimlerde bulunuyoruz. Eskiden bunu yapmadığımızda kimse size hesap sormazdı. Şimdi böyle yapmadığımız zaman iyi bir büyükelçi olamıyorsunuz.” Bkz: Koru ile mülakat.

⁵⁵ Bu nokta yazarlardan birinin Prof. Dr. Ziya Öniş ile yaptığı görüşmelerde değişik kereler dile getirilmiştir. Konuya ilişkin bu çok önemli politik ekonomi sorunsalına dikkatimizi çektiği için Ziya Öniş’e teşekkür ederiz.

⁵⁶ World Economic Forum, *The Global Competitiveness Report 2011-2012*, <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-2011-2012/>.

⁵⁷ Ziya Öniş ve Fikret Şenses, “Küresel Dinamikler, Ülke İçi Koalisyonlar ve Reaktif Devlet: Türkiye’nin Savaş Sonrası Kalkınmasında Önemli Politika Dönüşümleri”, içinde Fikret Şenses, der. *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 736. Reaktif devlet ve zayıf devlet kapasitesi kavramlarının detaylı tartışmaları için aynı esere bakılabilir.

Üçüncü kısım, ekonomik dinamizmin sosyal ve kültürel etkileşim ile paralel götürülebilmesidir. Ekonomik gelişmeler cazibeyi artırır ancak bu ilginin kalıcı hale gelebilmesi için taraflar arasındaki diğer sosyal ve kültürel alışverişin paralel bir şekilde artması gerekir. Toplumdan topluma cereyan eden ilişkiler tesis edilmediği ya da ekonomik, siyasal ve diplomatik bağlar sosyal ve kültürel temaslar ile desteklenemediği sürece, ikili diyalog kanalları kalıcı olamamaktadır. Nitekim ilişkiler sadece devletten-devlete müzakereler şeklinde tesis edilmiş ise, siyasal değişimler neticesinde ekonomik ilişkiler de akamete uğrayabilir. Özellikle değişen güvenlik ortamlarında ekonomik bağlar bir anda kırılabilir hale dönüşebilmekte, ekonomik kazanımlar yitirebilmektedir. Suriye, Libya ve Lübnan örneklerinde yaşananlar buna birer örnek olarak gösterilebilir.

c. *Yumuşak Güç*

Türkiye'nin Ortadoğu'da artan etkinliği ve "bölgesel güç" potansiyeline ilişkin tartışmanın üçüncü boyutunu yumuşak güç parametresi oluşturmaktadır. Birinci bölümde tartışıldığı üzere yumuşak güç, "bir aktörün fikirlerinin ya da siyasi gündemi belirleme gücünün diğer aktörlerin tercihlerini belirleyecek cazibede" operasyonelize edilmesine dayanmaktadır. Bu kapsamda, yumuşak güç kavramı ülkelerin (i) kültür, (ii) politik değerler ve (iii) dış politika sütunlarında uyguladıkları ve diğer aktörlerin bu uygulamaları nasıl algıladıkları ile ilgilidir. Yumuşak güç açısından son dönemde Türkiye'de değişik çalışmalar yapılmıştır.⁵⁸ Bu açıdan Türkiye'nin bölge ülkeleriyle paylaştığı, başta dini unsurlar olmak üzere, ortak tarih, kültür ve değerler sisteminin sağladığı cazibe değişik çalışmalarda vurgulanmıştır. Birçok uzmana göre, Türkiye'nin farkı, "demokrasiye karşı İslam" tezini işleyen oryantalist perspektiflerin karşısında, kutuplaştırıcı tezleri çürüten bir "siyah kuğu" olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁹ Türkiye'nin aynı zamanda NATO üyesi, Avrupa Konseyi kurucu üyesi ve AB ile müzakere eden aday ülke olması da Ortadoğu coğrafyasında kendisine biçtiği özgün "rol tanımına" esas teşkil etmektedir.⁶⁰ Kültüre, politik değerlere ve ekonomik dinamizme ek olarak Türkiye'nin son dönemde uygulamaya koyduğu Ortadoğu'yu merkeze alan bölgesel temelli ve jeokültürel

---

⁵⁸ Meliha Altunışık, "The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East", *Insight Turkey*, Cilt 10, Sayı 1, 2008, ss. 41-54; Uysal, *Ortadoğu'da Türkiye Algısı...*; Tarık Oğuzlu, "Soft Power in Turkish Foreign Policy", *Australian Journal of International Affairs*, Cilt 61, Sayı 1, ss. 81-97; Meliha Altunışık, "The Turkish Model and the Democratization in the Middle East", *Arab Studies Quarterly*, Cilt 27, Sayı 1 ve 2, 2005, ss. 45-63.

⁵⁹ Yazarların Emekli Büyükelçi Özdem Sanberk ile mülakatı, 23 Kasım 2011, Ankara. Amerikalı Büyükelçi Micheal Lemmon'a göre de "Türkiye oryantalizmin argümanlarına meydan okumaktadır." Yazarlardan birinin Büyükelçi Lemmon ile görüşmesi, 16 Aralık 2011, Washinton DC. Ayrıca bk. Meliha Altunışık, *Turkey: Arab Perspectives*, TESEV, İstanbul, 2010.

⁶⁰ Altunışık, "Ne İslam Ne de Türk Dünyası...", s. 15.

öğeler içeren nispeten Batı'dan bağımsız dış politika algısı da Ankara'nın Ortadoğu halkları nezdindeki yumuşak gücünü derinleştirmiştir.⁶¹

Türk dış politikasında yaşanan bu dönüşümü, kimlik dönüşümünden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu kimliğin dinamiklerini ise Türkiye'de yaşanan sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin tamamında aramak gerekmektedir. İç siyasette ve ekonomide yaşanan kimlik dönüşümünün Türk dış politikasına yansımaları Ersel Aydın'ın "elitsizleştirme" (*de-elitization*) olarak nitelenmektedir. Aydın, bu noktada Türkiye'nin farklı ülkelerle ilişkilerinde elit perspektifinin yerini halklar arası ilişkilerin, benzerliklerin, ortak kültür ve miras gibi noktaların öne çıktığı bir yapının aldığını ifade etmektedir. Öte yandan, Türk dış politikasında yaşanan dönüşüm, Türkiye'de toplumsal düzeyde yaşanan kimlik dönüşümüne paralel okunduğunda bu durum bir "elitsizleşme" süreci sonrasında yaşanan "yeniden elitleşme" (*re-elitization*) olarak tanımlanabilir.⁶² Bu yaklaşım Türkiye'de merkezin kendi içindeki dönüşümünün yeni bir dış politika algısı yaratmadaki etkisini anlamada daha geniş bir çerçeveye sunmaktadır. Sosyal, siyasal ve ekonomik yapıdaki bu değişim, Türkiye'yi, bugün dış politikasında geleneksel devletçi ve statükocu bir çizgi izlemek yerine pragmatik davranmaya itmiştir. Türkiye'nin pragmatik dış politikası ve değişen iç yapısı, daha kapsayıcı ve inşa merkezli bir yapıya zemin hazırlamış ve bölge halkının ilgisine mazhar olmuştur. Bütün bunlar dış politikada tehdit algısının yerini daha yapıcı bir anlayışın almasını sağlamıştır. Tehdit algısının çok ötesine geçen dış politika anlayışı şüphesiz ki Türkiye'nin kapsayıcı ve inşa merkezli politikalarına paralel bölgede ve dünyada artan rolünü destekleyici bir anlayışı simgelemektedir.⁶³ Ancak bu unsurların Türkiye açısından maddi faydaya tahvil edilip edilemediği ayrı bir tartışma konusudur. En başından belirtmek gerekir ki yumuşak güç, ölçülmesi kolay bir kavram değildir. Bir ülkenin üniversitelerindeki yabancı öğrenci sayısı ve ülkeye gelen ziyaretçi rakamları, ülkenin medya gücü gibi değişkenler Joseph Nye tarafından kullanılmış olsa da literatürde yumuşak gücün ölçülmesi halen daha sorundur. Bu kapsamda bu çalışmada, Türkiye'de okuyan Arap öğrenci sayısı, Türkiye'yi ziyaret eden Arap vatandaşı sayısı, Türkiye'nin medya konusundaki gücü ve Araplardaki Türkiye algısı operasyonelleştirilerek yumuşak güç tespitinde bulunmaya çalışılacaktır.

---

⁶¹ Altunışık, "The Possibilities and Limits...", s. 49; Uysal, *Ortadoğu'da Türkiye Algısı...*, s. 40. Ayrıca bkz: F. Stephen Larrabee, "Turkey's New Geopolitics", *Survival*, Cilt 52, Sayı 2, 2010, ss. 157-180;

⁶² Ersel Aydın'ın 25 Şubat 2011 tarihinde USAK'ta düzenlenen bir konferansta dile getirdiği görüşleri.

⁶³ Bahadır Dinçer ve Dilek Aydemir, "Türk Dış Politikasında Kimlik Dönüşümü", *Analist*, Sayı 3, Mart 2011, ss. 32-5.

Türkiye'nin Yumuşak Gücüne Kısa Bir Bakış

Türkiye'de okuyan Ortadoğulu yabancı öğrenci sayısı konusunda geçmişe yönelik veriler incelendiğinde çok geriye gitmenin mümkün olmadığı görülmektedir çünkü ilgili devlet kurumları konuya ilişkin sistematik bir veri seti oluşturmamıştır.⁶⁴ Son dört yılın verileri ise kıyaslama yapmak için yeterli zaman-serisi oluşturamasa da mutlak rakamları vermesi açısından yine de öğreticidir.⁶⁵ Buna göre özellikle Körfez ülkelerinden Türkiye'ye çok az sayıda öğrenci geldiği görülmektedir. Genele oranla bakıldığında da Tablo 7'den görüldüğü üzere 2011'de Türkiye'de eğitim için oturma izni alan 9.374 öğrenci vardır ve bunlar içerisinde 1.123 Arap bulunmaktadır (yaklaşık yüzde 12'lik bir oran). Bu nedenle, Türkiye'de eğitim gören Ortadoğu ülkesi vatandaşları oldukça sınırlıdır ve daha da önemlisi eğitimi bittiğinde ülkesine dönen bu kişilerle temas sağlanması konusunda süreklilik arz eden bir kurumsal diyalog mekanizması geliştirilmemiştir.⁶⁶ Bu durum yumuşak gücün somut çıktığına tahvil edilmesi konusunda Türkiye'nin yeterli çabayı göstermediğini ortaya koymaktadır.

	2008	2009	2010	2011
Bahreyn	2	-	-	-
Birleşik A.E.	140	7	5	1
Filistin	232	287	210	290
Irak	784	743	507	477
Katar	3	-	-	9
Kuveyt	4	-	-	1

⁶⁴ Veri setini elde etmek için görüştüğümüz üst düzey bir yetkili, devletin niçin geçmişe yönelik sağlıklı verilere sahip olmadığı açıklarken “bizim milletimiz cömerttir. Sağladığı imkânların hesabını tutmamış” diyerek, sağlıklı veri setleri oluşturmanın stratejik önemine ilişkin bürokratik kadroların gerekli donanımına sahip olmadığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, örneğin TİKA raporlarının, hemen her yıl farklı formatlarda yayınlanması ve bölgesel kategorilerin seneler içinde farklılaşarak kıyas yapmayı zorlaştırması da stratejik zihniyetin yeterli olgunluğa ulaşmadığının bir diğer göstergesidir.

⁶⁵ Türkiye'de eğitim gören yabancı öğrenciler konusunda değişik rakamlar ortaya atılmaktadır. Bu çalışmada özellikle Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın verileri esas alınmıştır. Ancak verilerin sıhhati konusunda daha detaylı çalışmaların yapılması yerinde olacaktır.

⁶⁶ Mülakat yaptığımız ilgili bürokratlar bu konuda yakın zamanda özellikle T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü bünyesinde faaliyetlere başlandığını belirtmişlerdir. Ayrıca Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan da Enstitü bünyesinde başlattıkları önemli çalışmaları bir mülakat sırasında bu çalışmanın yazarlarına detaylarıyla açıklamıştır. Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan ile mülakat, 1 Şubat 2012, Ankara.

Lübnan	97	42	30	22
Mısır	17	10	11	13
Suriye	157	209	173	164
Suudi Arabistan	3	2	3	8
Umman	-	-	-	1
Ürdün	188	85	75	85
Yemen	38	54	34	52
Arap Toplam	1665	1439	1048	1123
Genel Toplam	11832	9557	8469	9374
Arapların Oranı	14,07	15,06	12,37	11,98
<p>Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı Not: Veriler her derecede öğretim gören öğrencileri kapsamaktadır.</p>				

Türkiye'nin çekiciliğinin diğer bir göstergesi ise ülkeye gelen yabancı ülke vatandaşı sayısındaki değişimle ölçülebilir. Bu açıdan Türkiye, son dönemde hem Arap halklarının sempatisini kazanan bir dış politika çizgisi izlemesi hem Türk dizilerinin yarattığı merak duygusu⁶⁷ hem de Türkiye'nin kültür politikalarındaki iyileşme⁶⁸ nedeniyle Arap ülkelerindeki vatandaşlar için de önemli bir turizm güzergâhı haline gelmiştir. Örneğin 2002'de Ortadoğu ülkelerinden Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı 975 bin iken bu rakam 2010'da 3,6 milyonu aşmıştır. Toplam ziyaretçi sayısı içinde ise Ortadoğu ülkeleri vatandaşlarının oranı aynı dönemde yüzde 7,3'ten yüzde 12,6'ya yükselmiştir. Bu rakamlardan yola çıkarak Türkiye'nin bölge ülkeleri açısından öneminin artan bir güzergâha dönüştüğü söylenebilir.

⁶⁷ *Middle East Online*, "el Siyah tui'd el Etrak ile el hudn el Arabi" (Turizm Türkleri Araplara daha yakın hale getiriyor), 7 Şubat 2012; *el Ray News*, "el müselselet el müdeblece cezbet el elef el siyah el Arabi ile Türkiye" (Türk dizleri binlerce Arap turisti Türkiye'ye çekiyor), 14 Ağustos 2009.

⁶⁸ Türkiye'nin son dönem kültürel açılımları tüm hızıyla devam etmektedir. Ancak etki oluşturabilmesi adına hala uzun bir sürece ihtiyaç duyulduğu gözükmektedir. Ayrıca Kudüs gibi önemli merkezlerde Arjantin'in, Kore'nin, İskoçya'nın bile kültür merkezleri, okulları, yetimhaneleri varken Türkiye'nin bir tek merkezi bulunmamaktadır. Bk. Bahadır Dinçer ve Gamze Coşkun, *İhmal Edilmişliğin Adı: Kudüs*, USAK Yayınları, Ankara, 2010. Diğer taraftan bölgenin müessir güçlerinden biri olan İran'ın ise uzun yıllardır yoğun bir çaba içinde olduğu görülmektedir. İran'ın eğitim ve kültür merkezlerinin etkinliğini somut bilgiler ile anlatan kapsamlı analizler için bkz: Kasım Kasir, "Men yasna' el akl el şii fi dahiyetil cenubiye?" (Güney bölgelerinde Şii aklını kimler üretiyor?), 26 Ekim 2010, http://alshiraa.com/print.php?id=5773&fb_source=message. Lübnanlı gazeteci yazar söz konusu çalışmasında İran'ın Hizbullah aracılığıyla gerek Lübnan ve gerekse diğer Arap ülkelerinde yürüttüğü faaliyetler konusunda geniş bilgiler vermektedir. Bir sayısını özel olarak İran'ın Ortadoğu ve Afrika'ya nüfuz etme çalışmalarına ayıran "Arap Vatani" dergisi de önemli tespitlerde bulunmaktadır. "Hel seyekuun Sudan İran Afrikiye" (Sudan Afrika'nın İran'ı mı olacak?), <http://wadmada.com/vb/showthread.php?t=32479>.

Tablo 8.Türkiye'ye Gelen Ortadoğu Ülkeleri Vatandaşlarının Artış Trendi

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
B.A.E.	4 977	6 717	7 213	8 814	12 153	13 005	19 676	22 051	30 480
Bahreyn	4 569	4 133	3 154	4 201	4 254	5 829	8 081	9 090	9 375
Irak	15 765	24 727	111 475	107 968	123 118	180 217	250 130	285 229	280 328
İran	432 282	497 282	628 725	957 244	865 941	1058 206	1 134 965	1 383 261	1 885 097
İsrail	270 263	321 152	299 172	393 943	362 501	511 435	558 183	311 582	109 559
Katar	824	1 210	1 414	1 955	2 585	3 783	4 862	4 902	6 043
Kuveyt	6 989	8 210	7 198	11 086	11 823	12 589	22 084	26 801	27 281
Lübnan	31 298	35 285	36 298	41 074	35 995	45 461	53 948	71 771	134 554
Mısır	21 583	30 556	34 454	43 149	42 686	52 946	57 994	66 912	61 560
S.Arab.	25 657	23 676	25 197	36 328	38 890	41 490	55 636	66 938	84 934
Suriye	126 323	154 447	193 961	288 625	277 779	332 840	406 935	509 679	899 494
Ürdün	33 130	37 449	39 985	43 700	46 518	61 002	74 340	87 694	96 562
Yemen	1 810	2 141	2 221	2 529	2 931	4 027	4 971	6 181	6 344
Ort. Top.	975 470	1 146 985	1 390 467	1 940 616	1 827 174	2322 830	2 651 805	2 852 091	3 631 611
Gen. Top.	13 256 028	14 029 558	17 516 908	21 124 886	19 819 833	23 340 911	26 336 672	27 077 114	28 632 204
Oran	7,36	8,18	7,94	9,19	9,22	9,95	10,07	10,53	12,68

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Üçüncü olarak, Türkiye'nin bölgesel algıları yönlendirebilmesi ve kendi değerlerini ihraç edebilmesi konusunda, Nye'nin özellikle vurguladığı alan medya sektörüdür. Bu noktada yumuşak gücün bir unsuru olarak medyayı üç kategoride inceleyebiliriz: Arapça yayın yapan TV kanalları, yazılı basın ve eğlence sektörü (diziler ve filmler).

Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak TRT Arapça

Nisan 2010'da yayın hayatına başlayan TRT Arapça Türkiye'nin son dönemde özellikle Arap dünyasına yönelik uygulamaya koyduğu en önemli açılımlardan biridir. Türkiye bu adımıyla bölgeyle aracısız iletişim kurmak konusunda önemli bir adım atmıştır. Zira pek çok aktör yıllardır bölgeye yönelik yayın yapmaktadır. Örneğin, Rusya (Rusya el Yevm), İngiltere (BBC Arapça, Londra Radyosu), ABD (Sava Radyosu, El Hurra, CNN Arapça), Çin (CCTV Arapça), Fransa (France 24, Monte Carlo Radyosu), Almanya (DW

Arapça) ve İran⁶⁹ gibi Arap olmayan ülkelerin Arapça yayın yapan radyo ve televizyon kanalları bulunmaktadır.

TRT Arapça bu kanallarla karşılaştırıldığında yeni olmasının da getirdiği eksikliklerle henüz rekabette gerilerde bulunmaktadır.⁷⁰ Görünen o ki TRT Arapça ile ilgili olarak bazı hayal kırıklıkları ve endişeler mevcuttur. Bu anlamda Arap dünyasında TRT Arapça'nın nasıl algılandığı, ne dereceye kadar etkili olduğu konusunda kapsamlı bir araştırmanın yapılması gerektiği açıktır. Bu çerçevede yapılacak geniş katımlı bir kamuoyu araştırması, TRT Arapça'nın yayınları konusunda eksikliklerin ya da olumlu noktaların neler olduğu ve daha sağlıklı bir yayın politikası için neler yapılması gerektiği sorularına somut cevap oluşturacaktır. Diğer Arap olmayan ülkelerin Arapça yayın yapan kanalları bilinirliklerini artırmak ve Arapların görüşlerini alabilmek adına anketler, konferanslar ve sempozyumlar düzenlemektedir. Örneğin, Suriye'de İran Araştırmaları Merkezi, Suriye Kamuoyu Araştırmaları Merkezi ile birlikte Suriyelilerin televizyon izleme eğilimleri ile ilgili anketler yaparak İran kanallarının izlenme oranını takip ederken⁷¹ Arap dünyasında en çok izlenen Arapça kanallardan biri olan *Rusya el Yevm* kanalı da benzer uygulamalarla "etkinlik testleri" yapmaktadır.⁷²

Yazılı basında ise Türkiye'de Arapça yayın yapan sadece iki derginin olduğu görülmektedir. Daha ziyade dini içerikli olan bu dergilerin biri Gülen grubu (*Hira*) tarafından bir diğeri ise İstanbul İlim ve Kültür Vakfı (*En Nur liddirasat*) tarafından yayınlanmaktadır. Bunların yanında bir iki haber sitesi ve sınırlı sayıda kişisel blok dışında Türkiye'nin Araplara kendi dilleri üzerinden ulaşabileceği kanalı bulunmamaktadır. Bu nedenle Araplar, Türkiye'yi daha çok İngilizce kaynaklardan ya da Türkçe bilen Araplar üzerinden okumaktadırlar.

Türk Dizileri

Türk dizilerinin Arap ülkeleri ile kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde ciddi bir etki yaptığı son dönemde en çok tartışılan konular arasındadır. Suudi Arabistan'da Büyükelçilik de yapmış olan Naci Koru'nun ifadesiyle "on mil-

---

⁶⁹İran'ın bölgeye yönelik yayın yapan 30 civarında kanalı bulunmaktadır. İran'ın bizzat sahip olduğu ya da ekonomik destek verdiği kanallarının ilk akla gelenleri: Taha Çocuk Kanalı, el Âlem Haber Kanalı, el Zehra, el Kevser, el Manar 1, el Manar 2, Ehl-i Beyt, el İman, el Mehdi, Kerbela, el Selam'dır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Kasir, "men yasna' el akl el şii fi dahiyetil cenubiye?"

⁷⁰Görüşülen isimlerden öne çıkanlar şu şekildedir: Rabi el Hafız (Irak), Seyyar el Cemil (Qatar), Ali Hüseyin Bekir (Lübnan), İbrahim Beyyumi Ganim (Mısır), Mouayed Alwindawi (Ürdün), Samir Budinar (Fas), Fuad Ferhavi (Fas). Özellikle tartışma programları beğenilmemekte hatta Türkiye'nin imajına zarar verdiği iddia edilmektedir.

⁷¹<http://www.spraweb.com/images/1%20pdf.pdf>.

⁷²Rusya el Yevm'in, 2010 yılında Dubai Medya ve Pazarlama Fuarı çerçevesinde düzenlediği "Arap İzleyicinin Ortadoğu Olaylarının Arapça Yayın Yapan Yabancı Kanallar Tarafından Ele Alınması Karşısındaki Tutumu" adlı sempozyum buna örnek olarak verilebilir.

yonlarca dolar harcayarak yaptırılmayacak bir tanıtım kampanyası iki ya da üç tane diziyile yapılmaktadır.”⁷³ Örneğin, Gümüş dizisi 85 milyon Arap izleyiciye ulaşırken, İhlamurlar Altında adlı dizi 67 milyon Arap seyirciye ulaşmıştır.⁷⁴ İlk olarak Gümüş dizisi ile Arap dünyasına giriş yapan Türk dizilerinin sayısı şu an için 42’yi bulmuş durumdadır.⁷⁵

Arapların bu dizileri izleme oranı çok yüksektir. Örneğin Ürdün’de yapılan bir araştırmaya göre Ürdünlülerin yüzde 83’ü Türk dizilerini izlemektedir.⁷⁶ Bu durum Türk dizilerinin Türkiye algısı oluşturmada ne kadar önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Ancak Arapların Türk dizileri hakkında muhtelif görüşlere sahip oldukları da göz ardı edilmemelidir.⁷⁷ Diğer bir ifade ile Türk dizileri Arap dünyasındaki Türkiye imajını farklı yönlerde etkilemektedir. Uysal yaptığı kapsamlı araştırmasında Türk dizileri ile ilgili olarak şu tespitte bulunmaktadır:

“Türk dizileri bir yandan modern yapısı ile Türkiye’nin gelişmiş yüzünü yansıtırken, dizilerde Batılı yaşam tarzı ve serbestliğin ağırlık taşıması Arap toplumlarına göre Türkiye’nin biraz fazla Batılılaşmış bir ülke olarak görülmesine yol açmaktadır. Ancak dizilerdeki tarihsel, doğal ve ileri teknoloji görüntüleri de Türkiye’nin gelişmiş bir ülke şeklinde algılanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu diziler Türkiye’nin tanınması konusunda ciddi katkı sağlamaktadır. Bu sayede Türkiye’ye gelen turist sayısı artmaktadır.”⁷⁸

Birbiri ile çelişkili olarak ortaya çıkan bu algılar Türkiye’nin bölgeye yönelik uygulayageldiği yumuşak gücünün önemli bir unsuru olarak kabul edilen Türk dizilerinin algıların yönetimi konusunda bazı riskleri beraberinde getirdiğini de ortaya koymaktadır. Bu açıdan, Ürdün halkının Türk dizilerine yönelik bakış açıları önemli ipuçları vermektedir. Örneğin Mazahera’nın çalışmasına katılanların yüzde 51’i bu dizilerin “kültürel bir saldırı olduğunu” ve “heyecanlı dramının altında laik değerlerin gizlendiğini” düşünmektedir. Türk dizilerinin gençler üzerinde olumsuz etkisi olduğunu düşünenlerin oranı yüzde

⁷³ Kuru ile mülakat.

⁷⁴ *el Haya el Cedide*, Sayı 5822, 19 Ocak 2012.

⁷⁵ İlginç olan nokta, bu dizilerin bir kısmı (örneğin, “Fatmagül’ün Suçu Ne?”) daha her hangi bir kanal tarafından alınmadan ve Arapçaya dublaj edilmeden Youtube gibi video paylaşım siteleri üzerinde amatör olarak Arapçaya dublaj ediliyor ya da dizi görüntülerine Türkçe alt yazı ekleniyor olmasıdır. Bu dizilere ait görüntüler, özellikle de Youtube’da favori video parçaları haline gelmiş durumdadır.

⁷⁶ 15 Ocak-15 Nisan 2009 tarihleri arasında Petra Üniversitesi’nden bir sosyolog tarafından yapılan araştırma için bkz: Manal Mazahera, “Eser el müselselet et Türkiye, elleti turad ala kanavatil fedahiyye el arabiiye ale müctemeal Ürdüni” (Arap uydu kanallarında yayınlanan Türk dizilerinin Ürdün toplumu üzerindeki etkileri), <http://dr-mmazahera.com/?cat=25>.

⁷⁷ *Radikal*, “Arap Dünyasında Türk Dizileri Ses Getirdi”, 14 Ocak 2010.

⁷⁸ Uysal çalışmasında Türk dizilerinin Türkiye algısının oluşumundaki etkisini de anlamaya çalışmaktadır. Özellikle bk.: Uysal, *Ortadoğu’da Türkiye Algısı...*, ss.41, 82-86.

47'dir. Benzer şekilde, yüzde 54 gibi yüksek bir oran ise Türk dizilerinin bazı kırmızı-çizgileri aştığını belirtmektedir.⁷⁹

Arapların Türk dizilerini bu kadar çok izlemelerinin sebepleri araştırıldığında temel olarak şu gerekçeler ortaya çıkmaktadır: Kahramanların fiziksel cazibesi, doğa manzaraları, romantizm, dramatik senaryo, kendilerinden bazı şeyler bulmaları. Türk dizilerinin olumlu tarafı, güzel manzaralar (İstanbul Boğazı), Türk tarih mirası ve coğrafyasının sunduğu görsel ortamlar neticesinde Türkiye'ye olan ilgiyi artırmış olmasıdır. Bazı unsurların kendi değerlerine Batılı filmlerden daha fazla yakın olması da teveccühe mazhar olunmasının bir diğer sebebidir. Örneğin, Ürdün gazetesi *el Ghad* ile yaptığı mülakatta sosyoloji profesörü Hüseyin el Khozai, Gümüş dizisindeki karakterlerin büyüklüklerine gösterdikleri hürmetin ve daha önemlisi evin reisi Fahri Bey'in merkezîyetçiliği gibi değerlerin, Arap izleyicilerin kendileriyle özdeşleştirebildiğini ifade etmektedir.⁸⁰

Türkiye'nin Gündem Belirleme Gücü

"Yumuşak güç" tartışmaları ekseninde Nye'in vurgu yaptığı *gündem belirleme gücünü* de incelemek gerekir. Zira yumuşak güç, birinci bölümde vurgulandığı üzere sadece çekim merkezi oluşturmak değil aynı zamanda nele-
rin konuşulup, hangi konuların müzakere masasından (gündemden) uzak tutulacağını belirleme gücünü de içerir. Bu nokta açısından Türkiye'nin tartışmaların seyrini ne şekilde etkileyebildiğini ve Ortadoğu bölgesine ilişkin gündemi hangi noktaya kadar şekillendirebildiğini analiz etmek gerekecektir. Örneğin son dönemde Türkiye ile İsrail arasında Mavi Marmara gerginliği esnasında yaşananlar, gündem belirleme ve hangi konuların müzakere masasından uzak tutulacağını belirleme gücü açısından Türkiye'nin eksikliklerinin olduğu konusunda çıkarımlarda bulunmamızı mümkün kılmaktadır. Mavi Marmara saldırısı ertesinde kurulan BM Komisyonunun görevi 31 Mayıs gecesinde öldürülen Türk vatandaşlarıyla ilgili durumun açıklığa kavuşturulması iken İsrail'in hamleleri ile tartışmaların Gazze meselesi üzerinden yapılmasına zemin hazırlanmıştır. İsrail, rapor açıklanmadan evvel raporu basına sızdırarak sadece kendi lehine olan argümanları ön plana çıkarmış ve bu şekilde raporun gerçek içeriğinin tartışılmasını engellemiştir.

---

⁷⁹Mazahera, "Eser el müselselet et Türkiye..." Hatta bazı ülkelerde dini otoriteler tarafından diziler İslami prensiplere aykırı görülmektedir. Örneğin Haziran 2008'de, MBC'deki bir programda Sudi Şeyh Salman al Avde, MBC'nin sahibine *Nur* (Gümüş) dizisinin bölümlerinin yeniden gözden geçirilmesi ve sansür uygulanması tavsiyesinde bulunmuştu. Bk. *el Raya*, "Selman el Avde yensah MBC bi tehzib el müselsel et Türki Nur" (Selman el Avde MBC'ye Nur Dizisinin Gözden Geçirilmesini Tavsiye Etti), 30 Haziran 2008.

⁸⁰*el Ghad*, "El drama el müdeblece teste'i' duhudurahe bi tatarrukihe li vaki karib min el bi el Arabiye" (dublajlı [Türk dizileri] diziler Araplara yakın olan gerçekliklere temas etmesinden dolayı yeniden ilgi görüyor), 25 Temmuz 2011.

Bu noktadan itibaren, “Türkiye-İsrail arasında sıcak çatışma olur mu” gibi sorular ya da Doğu Akdeniz’de seyrüsefer serbestisinin ne anlama geldiği tartışmanın ana gündemini belirlemiştir. Uluslararası kamuoyunda Türkiye aleyhine bir algı yaratılarak, bu algı üzerinden siyaset üretilmiştir. Türkiye’de de bu rapor İsrail’in belirlediği zemin üzerinden tartışılmıştır. Hâlbuki raporun içeriğine bakıldığında İsrail’in aleyhine çok net argümanların olduğu da görülmektedir.

Bölgesel güç tartışmaları ekseninde son olarak ele alınması gereken nokta, sosyal-inşacı yaklaşımların vurguladıkları “rol tanımı” ve diğer bölgesel aktörlerin bu tanıma verdikleri tepkiyle ilişkilidir. Birinci bölümde belirtildiği üzere, bir ülkenin bölgesel liderlik yapmak konusunda irade beyanında bulunması ve buna talip olduğunu belirtmesi gerekmektedir. Bu aşamadan sonra ise rekabette üstünlük sağladığı, diğer ülkelerin kendisini takip etmesine yardımcı olacağını düşündüğü “değerler sistemi” üzerinden “rol tanımına” gitmesi ve bu tanım ekseninde diğer aktörlerden farklı olduğu noktaları vurgulayan Prys’in tabiriyle “farklılık söylemi” geliştirmesi gerekmektedir. Ülkenin “rol tanımı” toplumun geniş kesimlerinde kabul görmesi, bu söylem üzerinden dış politika üretilmesi noktasında elitler arasında geniş bir mutabakatın oluşması gerekmektedir.⁸¹ Bu noktada Altunışık’ın ifade ettiği üzere dış politika konularının tartışılıyor olması sağlıklı bir durumdur ancak “bir anlamda uzlaşma [da] gereklidir. Uzlaşma olmadan politika olmaz, olsa da etkin olmaz.”⁸² Dış politikanın içeride yapıldığını vurgulayan dış politika analizcilerinin vermek istedikleri mesajın özünde de bu husus bulunmaktadır.⁸³

Üstelik bölgesel liderlik tahayyül/inşa edilen sosyal bir olgudur ve diğer aktörlerin bilinçli kabulüne dayanmaktadır. Yani, bölgesel güç iddiasındaki bir aktörün liderlik iddiasına zemin kazandıracak, projekte ettiği değerleri içselleştirecek ve söz konusu ülkenin “rol tanımı” ekseninde liderlik etmesine Gramscian manada rıza gösterecek bir bölgesel takipçi kitlesinin oluşması gerekmektedir.⁸⁴ Bu açılardan bakıldığında Türkiye’nin Ortadoğu’da ciddi sorunları bulunmaktadır. İlk olarak Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik dış politikasında hangi değerleri projekte ettiği ve nasıl bir “rol tanımı” içinde olduğu yeterince net değildir.⁸⁵ Üstelik muğlâk da olsa uygulanan politika, Türkiye’de iç

---

⁸¹ Prys, “Hegemony, Domination, Detachment...”, s. 491.

⁸² Altunışık, “Ne İslam Dünyası Ne de Türk Dünyası...”, s. 21.

⁸³ Dış politika analizinde iç siyaset/dış siyaset dikotomisinin sanallığını vurgulayan bir çalışma için bk. M. Fatih Tayfur, “Dış Politika”, içinde Atilla Eralp, der, *Devlet ve Ötesi*, İletişim, İstanbul, 2007, ss. 73-105. Ayrıca ülke içindeki farklılıkların dış politika yapım süreçlerinin ve alınan kararların etkinliği ne yönde belirlediğine dair bir çalışma için bkz: Hasan Kösebalaban, “Torn Identities and Foreign Policy: The Case of Turkey and Japan”, *Insight Turkey*, Cilt 10, Sayı 1, 2008, ss. 5-29.

⁸⁴ Hurrell, “Some Reflections on the Role of Intermediate Powers in International Institutions”.

⁸⁵ Altunışık, “Ne İslam Dünyası Ne Türkiye...”, s. 22.

siyasetin aşırı kutuplaştırıcı etkisinden dolayı elitler arası ittifakın ürünü olarak tedavüle sürülememektedir. Türkiye'nin iç siyasette aşırı parçalanmış ve kutuplaşmış olması, Kürt sorunu gibi yapısal sorunların çözümüne ilişkin ilkeler düzeyinde toplumsal uzlaşa sağlayamaması dış politikada çelişkili hamleleri ve verimsiz tartışmaları beraberinde getirmektedir.⁸⁶ Nitekim bu noktaya vurgu yapan birçok akademisyen bulunmaktadır. Aydınllı bu hususu şu şekilde özetler:

“Türkiye'nin dış politikada çok ciddi aşama kaydetmesi, bölge gücü olması ve tutarlı bir dış politika yürütebilmesinin tek koşulu, içeride yarım kalmış konuların bitirilmesidir. Toplum içerisinde gerek elitin, gerekse toplumun diğer kesimlerinin birbirlerine güvenmedikleri bir ortamda Türkiye'nin bölge gücü olması çok güçtür. Bunun hayalini kurmak gerçekçi değildir.”⁸⁷

Diğer taraftan bölgesel aktörlerin, küçük ya da büyük, Türkiye'nin takipçisi olduğunu söyleyebilmek henüz mümkün değildir. Türkiye'ye gösterilen ilginin bu açıdan şimdilik “kuru sempati” düzeyinde kaldığı görülmektedir. Yapılacak hatalar ya da bazı söylem ve politikaların Arap dünyasındaki muhataplar tarafından yanlış anlaşılması Türkiye'ye yönelik teveccühü hızlı bir şekilde eritebilir. Zira aşırı bir özgüven neticesinde sarf edilecek sözlerin ve atılacak adımların bağlayıcı doğasına dikkat etmek gerekmektedir. Aksi takdirde Türkiye'ye olumlu yaklaşan bazı Arapların mevcut durumdan rahatsız olmaları ve günün sonunda Türkiye'den uzaklaşmaları ihtimal dâhilindedir.⁸⁸ Bu noktada kanaatimizce en önemli belirleyicilerin başında, literatürde “bölgesel açıklık” olarak ifade edilen kavramın Ortadoğu bölgesindeki önemi gelmektedir.⁸⁹ Bölgesel açıklık, bir bölgenin küresel hegemonun ve büyük güçlerin çıkar alanları ile hangi dereceye kadar kesiştiği ve bu aktörlerin bölge dengelerine hangi sıklıkta müdahale ettiklerini gösterir. Bu açıdan Ortadoğu bölgesi, küresel güç dengelerinin merkezinde yer almakta ve bu yüzden “bölgesel açıklık” düzeyi çok yüksektir. Bu ortamda bölge aktörleri, küresel hegemon ya da büyük güçler ile senkronize hareket etmeyi tercih etmekte, bu durum da Türkiye gibi aktörlerin bölgeye yönelik politikalarında, eğer hegemonik ya da büyük güçle çatışıyorsa, etkinlik sorunu ortaya çıkarmaktadır. Son dönemde yaşanan sıkıntılar esnasında Türkiye'nin ABD, Avrupa Birliği ve Rusya gibi küresel, İran ve İsrail gibi bölgesel aktörlere rağmen çok etkin olamaması buna örnek olarak gösterilebilir.

---

⁸⁶ Yazarların USAK Bilim Kurulu Başkanı Prof. Dr. İhsan Bal ile mülakatı, 10 Ocak 2012.

⁸⁷ Ersel Aydınllı, “Türkiye'nin NATO'nun Dönüşümüne Katkıda Bulunması Gerekir”, içinde Özdal ve diğerleri, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası 1*, USAK Yayınları, Ankara, 2009, s. 151.

⁸⁸ Nitekim yazarların Körfez ülkelerinden üst düzey bir diplomat ile yaptıkları görüşme bu riskin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

⁸⁹ Prys, “Hegemony, Domination, Detachment...”, ss. 496-499.

Ortadoğu’da “kognitif bölgesellik” ya da Ayoob’un tabiriyle “bölgesel cemaat” nosyonlarının yeterince kurumsallaşmamış olması da bahsi geçen sorunu daha çok derinleştirmektedir. Bu noktada bölgenin en önemli organizasyonu olan Arap Birliği’nin dahi tam olarak kurumsallaşamaması bölge ülkeleri arasındaki bir birlikteliğin ortaya konamamasını beraberinde getirmektedir. Kuruluşunda Arap milliyetçiliğinin ve İsrail karşıtlığının en temel faktörler olduğu bilinen Arap Birliği’nin tam bir dağınkılık içinde olduğu, bir birlik fikrinden ve ortak politika hedefinden uzak olduğu gözükmektedir.⁹⁰ Hudson’ın ifadesi ile “Birlik Arap entegrasyonunu sağlama noktasında çok zayıf kalmaktadır.”⁹¹ Tüm bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde Türkiye’nin yumuşak gücünün ve bölgesel liderlik potansiyelinin daha ihtiyatlı değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır.⁹²

Sonuç: “Bölgesel Güç” Tartışmalarında Araftaki Türkiye

Bu çalışmada, Türkiye’nin son dönemde artan dış politika aktivizminin ortaya çıkardığı kapasite tartışmaları ampirik açıdan ele alınmıştır. Özellikle Türk dış politikasının Ortadoğu’ya yönelik üstlenmeye çalıştığı “merkez ülke” ya da “düzen kurucu aktör” rolü, literatürdeki güç tartışmalarına atfen ve “bölgesel güç” tartışmalarında kullanılan değişkenler operasyonel olarak analitik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda, üç temel sonuca varmak mümkündür. İlk olarak, mevcut tartışmalarda asıl araştırma sorusu Türkiye’nin güç potansiyeli olmasına rağmen, bu konuda yapılmış verilere dayalı kapsamlı araştırmaların bulunmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile, Türkiye’nin gücünü ölçebilmek adına, Türkçe uluslararası ilişkiler ve Türk dış politikası literatürü, kantitatif yöntemlerden yararlan(a)mamaktadır. Son dönemde Türk dış politikası üzerine yayın sayısında kayda değer bir artışın görüldüğünü söylemek müm-

---

⁹⁰ Mehmet Şahin, ‘Arap Birliği Örgütü’, içinde Ş. Çalış, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2006, s. 548. Karar alma yapısında ciddi sıkıntılar bulunan bu örgütün Arap entegrasyonunu sağlamada yetersiz kaldığı söylenebilir. Bkz: Wanli Chen ve Jun Zhao, ‘The Arab League’s Decision Making System and Arab Integration’, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Cilt 3, Sayı 2, 2009, ss. 59-66.

⁹¹ Micheal Hudson, *The Middle East Dilemma*, Columbia University Press, New York, 1999, ss. 8-25. Bu konuyla ilgili kapsamlı analiz için ayrıca bkz: Michael Barnett ve Etel Solingen, ‘Designed to fail or failure of design? The origins and legacy of the Arab League’, içinde A. Johnson ve A. Acarya, *Crafting Cooperation: Regional Institutions in Comparative Politics*, Cambridge University Press, New York, 2007.

⁹² Ancak olumlu adımların istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi maddi unsurlara bakarak yapılacak tahminlere kıyasla çok daha hızlı bir şekilde Türkiye’nin mesafe almasını kolaylaştırabilir. Yunus Emre Enstitüsü Başkanı Bilkan’ın da ifade ettiği gibi hata yapılmaz ise son dönemde atılan adımlar hızlı bir şekilde derinleştirilebilir. Zira “bu bölgede Türkiye’nin Fransa, İngiltere, Almanya ve diğer ülkelerle mukayese edilemeyecek derecede bir şuuraltı pozitif enerjisi” bulunmaktadır. Kısacası her ne kadar yakın geçmişte Türkiye bölgesel meselelerde kendisini gösteren önemli adımlar atmış olsa da ortak değer paylaşımının olduğu bu coğrafyada hala bir duyarlılık gelişirmek zorundadır.

kündür. Uluslararası hakemli dergilerde yayınlanan makale sayısındaki artışın yanı sıra Türkçe literatürdeki dış politikaya ilişkin kitaplar da hacimli bir yer teşkil edecek sayıya ulaşmıştır. Ancak piyasaya sürülen kitapların yapısı incelendiğinde daha çok derleme yayınlardan oluştuğu, aynı cilt içerisinde toplanan makalelerin ise ne epistemolojik ne de metodolojik açıdan birbiriyle “diyalog halinde” olmadığı dikkati çekmektedir. Bu durum iki önemli sonuca yol açmaktadır. İlk olarak, herhangi bir teorik ve metodolojik kaygıdan azade bir biçimde pek çok makalenin aynı ciltte toplanması, okuyucuların, Thompson’ın tabiriyle “arzu edilmeyen bir eklektizme” yönlendirilmesine neden olmaktadır.⁹³ İkincisi, söz konusu metinler bilimsel bilgi üretimine somut bir katkı sağlamamaktadır. Zira King, Keohane ve Verba’nın çalışmalarında da belirtildiği üzere, sosyal bilimlerde herhangi bir ürünün bilimselliği açısından temel kriterlerden biri olan “muhteva metottur” ilkesi ihlal edilmektedir.⁹⁴ Zira herhangi bir teorik/kavramsal çerçeveye göndermede bulunmayan ve buna bağlı olarak uygun metodolojiyi kullanmayan Türk dış politikasına ilişkin değişik çalışmalar, daha sonra aynı konuda çalışan araştırmacılara “maddi içerik” sağlasa da metod eksikliğinden dolayı bilimsel bilgi üretimi açısından asıl gerekli olan “test edilebilir, tekrarlanabilir ve yanlıştır” bilgiyi sunmamaktadır. Bu eksikliğin doğal sonucu ise genelde Türk uluslararası ilişkiler disiplininin, özelden Türk dış politikasının aynı anda “hem her şey hem de hiçbir şey” olmasına başlamasıdır.⁹⁵

İkincisi, eldeki veriler dikkate alındığında, Türk dış politikasında asıl tartışılması gereken konu kapasite artırımındır.⁹⁶ Bu çalışma da göstermektedir ki Türkiye’nin oynamak istediği rol ile sahip olduğu kapasite arasında uygulanan politikaları akim bırakacak derecede uyumsuzluk söz konusudur. Diğer bir ifade ile Türkiye’nin nüfusuna paralel bir nüfuz oluşturmada olumlu gelişmelere rağmen zaaflarının olduğu görülmektedir. Bu açıdan Türkiye, beklentikapasite açısından mustarip bir ülke konumundadır. Türkiye’nin politik ekonomi yapısı, dış ticaret kompozisyonu ve doğrudan yatırım performansında, önemli artışa rağmen, derinlik, kalite ve sürdürülebilirlik sorunu bulunmaktadır. Bu konuda hızla iyileştirilmelere gidilmesi gerekmektedir. Ayrıca, Türkiye’de devlet-özel sektör koordinasyonu sistematik ve şeffaf olmaktan uzaktır

---

⁹³ Kenneth Thompson, “The Study of International Relations: A Survey of Trends and Developments”, *Review of Politics*, Cilt 14, Sayı 4, 1952, ss. 433-467.

⁹⁴ Gary King, Robert O. Keohane, Sidney Verba, *Designing Social Inquiry*, Princeton University Press, Princeton, 1994, s. 9.

⁹⁵ Bu konuda ufuk açıcı bir tartışma için bk. Ersel Aydınli, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir, *Yöntem, Kuram, Komplo: Türk Uluslararası İlişkilerinde Vizyon Arayışları*, Asil yayın Dağıtım, Ankara, s. 22.

⁹⁶ Bu nokta yazarların da yer aldığı USAK çalıştaylarında Prof. Dr. Fuat Keyman tarafından ısrarla vurgulanmıştır. Ayrıca bk. Fuat Keyman, “2012: Dünya ve Türkiye için Çok Zor Bir Yıl”, *Analist*, Sayı 11, Ocak 2012, ss. 60-61.

ve bu açıdan Türkiye'nin ekonomiyi pratik bir el olarak kullanabilmesini mümkün kılacak proaktif devlet yapısını henüz kazanamadığı görülmektedir. Bu nedenle, dış politikanın politik ekonomisine ilişkin kapsamlı bir yol haritasının hazırlanması, önem hiyerarşisine göre stratejik sıklık merkezlerinin belirlenmesi ve devlet-sivil toplum iş birliğinde uygulamaya konması gerekmektedir.⁹⁷ Bu konuda Kardaş'ın tespiti oldukça önemlidir;

*Türkiye, dış politika girişimleri arasında öncelik sıralaması oluşturabilmelidir. "Stratejik" işbirliği kavramının her türden girişimi tanımlamakta kullanıldığı bir ortamda, Türkiye kendi çıkarlarını gerçekleştirmede stratejik önceliğe haiz politikaların ne olduğunu tanımlamaz hale gelmemelidir.*⁹⁸

Üçüncüsü, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının nasıl sonuç verdiğine ilişkin etki analizleri yapılması ve bölge halkının ne düşündüğüne dair süreklilik arz eden sistematik veri-setlerinin oluşturulması gerekmektedir.⁹⁹ Benzer şekilde, çokça adı geçirilmesine rağmen Türkiye'nin 'yumuşak güç' potansiyeli ve bu ekseninde yapılan çalışmaların etkisinin tespit edilmesine imkân tanıyacak sistematikte makro-veriye ulaşmak oldukça sorunludur. Bu açıdan bu çalışmanın vardığı sonuç, Türk dış politikası uzmanlarının politik ekonomi gibi yan disiplinlerden ve kantitatif analizlerden istifade etmesi gerektiği, diğer taraftan kamu kurumlarının ellerindeki verileri paylaşmak ve kolay okunabilir hale getirmek konusunda akademi ve araştırma kurumları ile iş birliği yapmasının gerektiğidir. Diğer taraftan diplomatik kapasite ölçülürken belirtildiği üzere, Türkiye'nin Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeleri yakından takip edebilmesi, yerel unsurlarla aracısız diyalog kurabilmesi ve karşılıklı bilgi akışını düzenleyen bilgi kanallarını kontrol edebilmesi için dil bilmek hayati önemdedir. Bu açıdan hem diplomatların hem bölge uzmanlarının hem de sivil toplum temsilcilerinin konuya ilişkin kapasite artırımına gitmesi gerekmektedir.¹⁰⁰ Zira mevcut bilgi yapıları içinde kalındığı takdirde, Türkiye için bölgeye yönelik analizler daha çok İngilizce konuşulan dünyanın bölgeye dair ne düşündüğünü anlamaya yarayabilir. Bu açıdan, Arapça bilgisinin derinleştirilmesine ek olarak Türkiye'de eğitim gören bölge vatandaşlarının sayısının artırılması ve ülkelere geri döndüklerinde iletişimin devam ettirilmesi gerekmektedir.¹⁰¹

⁹⁷ Yazarların Emekli Büyükelçi Özdem Sanberk ile mülakatı, 24 Nisan 2011, Ankara.

⁹⁸ Kardaş, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?", s. 37.

⁹⁹ Son dönemde araştırma ve anketler yapılıyor ancak bunların daha kapsamlı bir hale getirilmesi ve Arap elitlerinin ne düşündüğünün de hesaba katılması gerekmektedir.

¹⁰⁰ Bahadır Dinçer, "Yeni Ortadoğu'ya Yeni Nesil Uzmanlar", *USAK Stratejik Gündem*, 16 Şubat 2011.

¹⁰¹ Rakamlara bakıldığında Türkiye'de en fazla eğitim gören ülkeler sıralamasında yukarılarda yer alan Filistin, Irak, Ürdün gibi ülkelere bir şekilde Türkiye'de eğitim görmüş, Türkçe konu-

Sonuç olarak ortaya çıkmaktadır ki Türkiye “bölgesel güç” tartışmalarında arafta bir ülke konumundadır. Sahip olduğu maddi güç unsurları dikkate alındığında Türkiye, bölgesindeki dengeleri etkileyebilecek ve bölgesel stratejilerde dikkate alınması gereken ölçekte bir ülkedir. Bu açıdan Türkiye’nin “bölgesel güç illüzyonu” içinde olduğu tespiti geçerli değildir. Diğer taraftan Türkiye’nin maddi güç unsurlarının derinliği ve bilhassa maddi-olmayan güç unsurları (bilgi yapısını kontrol kabiliyeti, gündem-belirleme gücü, rol algısı ve bölgesel kabul) açısından henüz bölgesel liderlik konumunda olmadığını belirtmek gerekir. Bu açıdan Türkiye, “düzen kurucu aktör” ya da “merkez ülke” de değildir. Son tahlilde yapılması gereken, Türk dış politikasında kapasite artırımı tartışmalarına odaklanmak olmalıdır.

şan ancak ülkelerine döndükten sonra takibi yapılmamış yüzlerce Türkiye dostu Arap bulunmaktadır.

